

INIMÕIGUSTE ÕPPEVARA

Koostaja: Merle Haruoja

**Väljaandjad : Lastekaitse Liit
Inimõiguste Instituut**

Tallinn 2009

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Sissejuhatus inimõiguste ainesse, inimõigused kui rahvusvahelise õiguse osa	4
2. Inimõiguste ajalugu	6
3. Inim- ja poliitilised õigused (civil and political rights)	8
3.1. Õigus elule.....	8
3.2. Õigus kaitstusele piinamise või jõhkra, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse eest	9
3.3. Orjuse ja sunniviisilise töötamise keelamine	10
3.4. Õiguslikud õigused, õigus isikuvabadusele ja turvalisusele.....	11
3.4.1. Õigus kaitsele meelevaldse vahistamise, kinnipidamise või pagendamise eest	14
3.4.2. Õigus kohtulikule kaitsele oma põhiõiguste/inimõiguste rikkumise korral.....	16
3.4.4. Õigus süütuse presumptsioonile	19
3.11. Õigus enesemääramisele.....	39
3.12. Õigus kodakondsusele ja rahvusele.....	40
3.13. Vähemuste õigus kaitsele (sh. õigus oma keele kasutamiseks)	41
4. Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused (sh. keelelised õigused) ..	42
4.8. Õigus vara omamisele ja kaitsele selle meelevaldse võõrandamise eest	65
5. Inimõiguste kaitse sõjalistes konfliktides.....	66
6. Lapse õigused	68
7. Naiste õigused /võrdõiguslikkus	73
8. Pagulaste/põgenike, välismaalaste ja võõrtöötajate õigused.....	75
9. Vangide ja kinnipeetavate õigused	78
10. Puuetega inimeste õigused.....	80
11. Psühhiaatria ja inimõigused	82
12. Õigus arengule.....	83
13. Õigus rahule	84
14. Õigus puhtale ja hävimise eest kaitstud keskkonnale	85
15. Õigus heale haldusele.....	86
16. Rahvusvaheliste inimõiguslaste normide täitmise mehhanismid (ÜRO, Euroopa Nõukogu jt. mehhanismid)	87
17. Rahvusvahelised inimõigustega tegelevad organisatsioonid.....	89
18. Euroopa Liit ja inimõigused, EL direktiivid ja EL põhiõiguste harta	90
Täiendavad teabeallikad:	93

Sissejuhatus

Riik saab olla demokraatlik, kui ta järgib inimõigusi, mis tagavad inimeste vabaduse ja aktiivse osalemise ühiskonnaelus.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 1 sätestab, et Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

Käesoleva õppevara eesmärk on tutvustada inimõiguste laia temaatikat võimalikult loogiliselt ja süsteemselt andes lühiülevaate inimõiguste allikatest ja sisust. Inimõiguste mõistet kasutatakse õppevaras õiguste kogumi tähenduses ja teemade käsitleluses lähtub inimõiguste kataloogipõhisest loetelust. Inimõigused on pidevas arengus, nagu ühiskonnad ja riigidki, seega tuleb ka inimõigusi käsitleda kooskõlas arengutega maailmas.

Eesti on ÜRO liige alates 1991.aastast. Üheteistkümne inimõigusi käsitleva konventsiooniga ühines Eesti 21.oktoobril 1991.aastal, 14.mail 1993.aastal kirjutas Eesti alla Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonile ja selle lisaprotokollidele ning 13.märtsil 1996.aastal ratifitseeris konventsiooni ja lisaprotokollid (v.a. protokoll nr.6 surmanuhtluse kaotamise kohta). Konventsioon ja selle lisaprotokollid jõustusid Eestis 16.aprillil 1996.aastal. Eesti ühines Euroopa Liiduga 1.mail 2004, ning sellest ajast kuulub Eesti Euroopa Liidu õigusruumi.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 3 sätestab, et rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Rahvusvahelised lepingud ja õigusnormid tõlgitakse eesti keelde ning avaldatakse Riigi Teatajas. Kahjuks on olnud olukordi, kus lepingut või õigusnormi ei tõlgitud selle Eestis jõustumisega samaaegselt eesti keelde, ning seega jäi aluseks lepingu originaalkeeles vastuvõetud tekst. On lepinguid ja õigusnorme, kus võib esineda erinevusi või ebatäpsusi eestikeelses tõlkes. Seega kahtluste korral, kas eestikeelne tekst on täpselt vastav originaalkeelele, tuleb neid kõrvutada ja vajadusel viidata originaalkeelsele tekstile.

Eesti rahvas võttis 2003.aasta 14 septembril rahvahääletusel vastu põhiseaduse § 162 alusel Eesti Vabariigi põhiseaduse täiendamise seaduse, millega Eesti võib kuuluda Euroopa Liitu. Lähtudes Eesti Vabariigi põhiseaduse aluspõhimõtetest ja Eesti kuulumisel Euroopa Liitu kohaldatakse Eesti Vabariigi põhiseadust, arvestades liitumislepingust tulenevaid õigusi ja kohustusi. 1.detsembril 2009 jõustusid Lissaboni leping ja Euroopa Liidu põhiõiguste harta.

1. Sissejuhatus inimõiguste ainesse, inimõigused kui rahvusvahelise õiguse osa

Alates inimõiguste ülddeklaratsiooni vastuvõtmisest ÜRO-s 10. detsembril 1948. aastal on inimõigused oluline osa rahvusvahelisest õigusest, nii terminoloogiliselt kui standarditelt ning täitmise mehhanismilt. Varasemad rahvusvahelised lepingud ja tavaõiguse areng ning hilisem rahvusvaheline õigus, mis sisaldas eraldi inimõiguste kaitse mehhanismi vastavalt lepingutele, ongi koos rahvusvaheliste organisatsioonide poolt esitatud tingimustega selleks aluseks, et saame inimõigusi käsitleda rahvusvahelise õiguse osana. Käesoleval ajal on suhtumine rahvusvahelise õiguse legitiimsusse arusaadavam, kui selle efektiivsuse tagamine toimub korras, mis on ülimuslik võrreldes siseriikliku õigusega. Inimõiguste kaitsel toimivad nii regionaalsed kui ka globaalsed tasandid, mis on nii üldiste kui üksikprobleemide lahendamise garantiideks.

Inimõiguste ülddeklaratsiooni preambula sätestab, et ülddeklaratsiooni peavad täitma kõik rahvad ja riigid.

Sageli kasutakse inimõiguste termini kõrval ka põhiõiguste terminit, mis aga oma sisult ongi inimõigused. Põhiõiguste termin on enamasti levinud Euroopa õigusruumis, nii Euroopa Nõukogus kui ka Euroopa Liidus. Eesti Vabariigi põhiseaduse II peatükk sätestab põhiõigused, vabadused ja kohustused.

ÜRO määratleb oma 1987. a. väljaandes inimõigusi, kui inimese sünnipäraseid õigusi, mis võimaldavad tal täielikult arendada ja kasutada oma võimeid, elada südametunnistuse järgi ning rahuldada oma hingelisi ja muid vajadusi. Inimõigused on ülemaailmsed ja kehtivad eranditult kõigile inimestele, neid õigusi peab austama igal ajal ning poliitilisest süsteemist olenemata. Iga üksikisiku või isikute rühma õigusi tohib piirata ainult juhul, kui see ähvardab piirata teiste sarnaseid ja samaväärseid õigusi.

Inimõiguste järgimisel sisaldub ka kohustus austada teiste isikute ja isikute rühmade inimõigusi.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19 lg 2 sätestab, et igaüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel ning kohustuste täitmisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust.

EL põhiõiguste harta preambula lõige 6 sätestab, et harta õigustega kaasnevad vastutus ning kohustused teiste inimeste, inimühiskonna ja tulevaste põlvkondade ees.

Üldlevinud arusaama kohaselt jagunevad inimõigused kolme põlvkonda. Esimesse kuuluvad "negatiivsed õigused". Need on inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklites 2-21 sätestatud inim- ja poliitilised õigused, mille järgimine tagab isiklike vabaduste piiranguteta kasutamise. Teise põlvkonda kuuluvad "positiivsed õigused". Need on inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklites 22-27 sätestatud majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused, mille elluviimise tulemus on sotsiaalne õiglus. Ülddeklaratsioonis nähakse ette kaitsta inimest puuduse eest ning võimaldada tal osaleda sotsiaal-, kultuuri- ja majanduselusel. Kolmas inimõiguste põlvkond sisaldab

“kollektiivseid õigusi”, mille üldpõhimõtteid on käsitletud ülddeklaratsiooni artiklis 28. Artikkel sätestab, et igal inimesel on õigus sotsiaalsele rahvusvahelisele korraldusele, kus käesolevas deklaratsioonis toodud õigusi ja vabadusi on võimalik täies ulatuses rakendada. Kui varem nõuti kaitset vaid rõhumise vastu, siis inimõiguste ülddeklaratsioon kinnitab inimese õigust rahuldada oma materiaalseid ja mittemateriaalseid vajadusi, samuti igaühe õigust osaleda väärtuste loomises ja jagamises. Majanduslik areng ja ühiskondlik-poliitilise teadlikkuse kasv on seotud riikide arenguga. Juurdunud on arusaam, et igal rahval on õigus elada sotsiaalselt ja majanduslikult arenenud riigis ning areng põhineb rahvusvahelisel ühishuvil.

Kuigi inimõigused sisalduvad paljudes rahvusvahelise õiguse normides, käsitatakse neid kogumina ning koos kohustustega.

Inimõiguste ülemaailmne väärtustamine igapäevaselt on kõigi riikide ja rahvaste ülesanne. Inimõiguste ülddeklaratsiooni preambula sätestab, et ühinenud rahvaste perre kuuluvad rahvad on põhikirjas kinnitanud oma usku inimese põhiõigustesse, inimisiksuse väärikusse ja väärtusse, meeste ja naiste võrdõiguslikkusesse ning on otsustanud kaasa aidata sotsiaalsele progressile ja elutingimuste parandamisele suurema vabaduse juures.

Lissaboni lepingu (Euroopa Liidu lepingute konsolideeritud versioon) artikkel 2 sätestab, et Liit rajaneb sellistel väärtustel nagu inimväärikuse austamine, vabadus, demokraatia, võrdsus, õigusriik ja inimõiguste, kaasa arvatud vähemuste hulka kuuluvate isikute õiguste austamine. Need on liikmesriikide ühised väärtused ühiskonnas, kus valitsevad pluralism, mittediskrimineerimine, sallivus, õiglus, solidaarsus ning naiste ja meeste võrdõiguslikkus.

2. Inimõiguste ajalugu

Mõnda inimõiguspõhimõtet järgiti juba antiikajal ja mitte ainult lääne kultuurides. Hammurapi seadused olid Babüloonia seadustekogu 18 sajandist e.Kr, sisaldades nii kriminaal-, perekonna- kui ka tsiviilõiguse sätteid.

Põhimõttest, et ühiskonna alus on inimene, lähtus nn. loomuõigus, mille esimesi silmapaistvaid arendajaid oli Aquino Thomas (1225 – 1274). Esimeseks inimõiguste kaitse ürikuks tunnistatakse Inglise põhiseaduslik akt Magna Charta Libertatum 1215.aastast.

Inimõiguste tänapäevase kontseptsiooni tekkeajaks peetakse 18.sajandit, mil sellealased põhimõtted leidsis väljundi Prantsuse inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis (1789) ning Ameerika iseseisvusdeklaratsioonis (1791). Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis oli sätestatud inimese õigus elada ja olla vaba ning seetõttu oli deklaratsioon ülimalt edumeelne. Selle hüüdlause “Vabadus, võrdsus, vendlus!” kõlas üle Euroopa.

18.sajandist on pärit ka arusaam, et kodaniku õigused on riigi õiguste ees ülimuslikud. Just sellel sajandil hakati nõudma algul inim- ja poliitiliste õiguste ning hiljem ka majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste järgimist.

Oluliselt arenesid inimõigused 20.sajandi alguses:1899.aastast pärineb sõdade humaansemaks muutmise konventsioon ning 1907.aastast konventsioon haavatute, vangide ja tsiviilisikute kaitseks sõjas. Rahvusvahelise koostöö tulemusel sõlmiti 1906.a. Bernis rahvusvahelised tööõiguskokkulepped ja loodi Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO – International Labour Organization). Esimese maailmasõja lõpetamiseks sõlmitud Versailles’ rahuleping sisaldas ka Rahvasteliidu pakti (Covenant of League of Nations), mis ei pööranud erilist tähelepanu inimõigustele, kuid sisaldas nõude kaotada orjus ning kaitsta vähemusrahvusi ja vähemususse. Loodi Rahvusvaheline Kohus Haagis (the Permanent Court of International Justice). Eesti Vabariik oli Rahvasteliidu liige aastatel 1921 – 1941.

Uude arengujärku jõudsid inimõigused pärast teist maailmasõda. Maailma riigid võtsid omaks uued rahvusvahelise koostöö põhimõtted. Mõisteti, et rahvusvahelist suhtlemist tuleb reguleerida õigusnormidega. Rahvusvahelise koostöö teerajajaks sai 1945.aasta loodud Ühinenud Rahvaste Organisatsioon – ÜRO (UN – United Nations), kes võttis oma peassambleel 10.detsembril 1948.aastal vastu inimõiguste ülddeklaratsiooni. Seda päeva hakati ülemaailmselt tähistama rahvusvahelise inimõiguste päevana. Inimõiguste ülddeklaratsioonis väljendub inimkonna püüdlus arengule ning õigusele elada rahu ja hävinemise eest kaitstud keskkonnas.

Euroopa Nõukogu loodi pärast Teist maailmasõda 1949.aastal kaitseks rõhumise ja diktatuuriohu vastu. Euroopa Nõukogu koostas 1950.aastal konventsiooni inimõiguste ja põhivabadust kaitseks, milles on inimõiguste järgimiseks ja kaitseks ette nähtud keerukas süsteem.

Euroopa Ühendus sai alguse 1957.aastal Roomas ja Maastrichti lepingu jõustumisega kujunes ta Euroopa Liiduks. Euroopa Liit pole vaid majandusühendus, kaasajal kaitstakse liidu ja liikmesriikide tasandil ka inimõigusi. Euroopa Liidu olulisim

inimõiguslane õigusakt on liidu põhiõiguste harta, mis jõustus liikmesriikides 1. detsembril 2009.

Euroopa Liidu põhiõiguste preambula sätestab:

Euroopa rahvad on üha tihedamat omavahelist liitu luues otsustanud jagada rahulikku, ühiste väärtustele rajatud tulevikku. Liit teadvustab oma vaimset ja moraalselt pärandit ning rajaneb inimväärikuse, vabaduse, võrdsuse ja solidaarsuse jagamatutel ja universaalsetel põhiväärtustel; liidu aluseks on demokraatia ning õigusriigi põhimõte. Liidu kodakondsuse kehtestamise ning vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala loomisega seab liit üksikisiku oma tegevuse keskmesse.

3. Inim- ja poliitilised õigused (civil and political rights)

Siiani on Eestis käibel eestikeelne tõlge, mis ei vasta sisuliselt inglisekeelsele ja on tekitanud väära ettekujutuse inim- ja poliitilistest õigustest. Riigi Teatajas 1993.aastal avaldatud ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=23982>) tõlge eesti keelde on parandamata ja täiendamata. Inglisekeelne pealkiri *International Covenant on Civil and Political Rights* on sisuliselt palju laiemat tähendusega, kui tõlkes antud eesti keelne vaste - kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakt. Sisuliselt on kodanikuõigused samad, mis on poliitilised õigused, seega on arusaadavam ja täpsem tõlkida eesti keelde *civil rights* – inimõigused. Selles kontekstis ja pakti sisu arvestades on täpsem tõlge ÜRO inim- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt.

3.1. Õigus elule

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 3 sätestab, et igal inimesel on õigus elule, vabadusele ja isikupuutumatusel.

Õiguse elule sätestavad paljud inimõiguslased rahvusvahelised lepingud, nii kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artikkel 6, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 2, ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 6. EL põhiõiguste harta artikkel 2 sätestab samuti õiguse elule ja keelu, et kedagi ei tohi surma mõista ega hukata.

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 6 sätestab: osalisriigid tunnustavad iga lapse sünnipärast õigust elule ning tagavad lapse ellujäämise ja arengu võimalikult maksimaalselt.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr. 6 surmanuhtluse kaotamise kohta ratifitseerimisega 18.märtsil 1998.a. on Eestis surmanuhtlus kaotatud (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=78843>).

Eesti on ratifitseerinud protokoll nr.13 surmanuhtluse igas olukorras kaotamise kohta (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=682660>).

Eesti on ratifitseerinud kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti surmanuhtluse kaotamist käsitleva teise fakultatiivse protokoll (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=682684>).

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 16 sätestab samuti igäühe õiguse elule ja keelu meelevaldselt kelleltki elu võtta.

3.2. Õigus kaitstusele piinamise või jõhkra, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse eest

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 5 sätestab, et kellegi suhtes ei tohi rakendada piinamisi või julma, ebainimlikku, tema väarikust alandavat kohtlemist või karistust.

Sarnaselt sätestavad rahvusvahelised inimõigusalsed lepingud kaitse piinamise või jõhkra, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse eest (ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastane konventsioon, kodaniku- poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 7, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 3, piinamise ja ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise tõkestamise Euroopa konventsioon, EL põhiõiguste harta artikkel 4 jt.).

ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni artikkel 1 sätestab, et konventsioonis tähendab mõiste *piinamine* tegevust, millega inimesele tahtlikult tekitatakse tugevat füüsilist või vaimset valu või kannatust, et saada sellelt isikult või kolmandalt isikult teavet või ülestunnistusi; et karistada teda teo eest, mille on toime pannud tema ise või kolmas isik või mille toimepanemises teda kahtlustatakse; või et hirmutada teda või kolmandat isikut või et neid millekski sundida; või mis tahes diskrimineerimisel rajaneval põhjusel, kui sellise valu või kannatuste tekitajaks on ametiisik või muu isik, kes täidab ametiisiku ülesandeid, või kui seda tehakse nende kihutusel või nende väljendatud või vaikival nõusolekul. Mõiste ei hõlma seaduslike karistuste kohaldamisest tulenevat, sellistele karistustele omast või nendega juhuslikult kaasnevat valu või kannatust.

Konventsiooni artikkel 14 sätestab, et osalisriik tagab oma õigussüsteemi abil, et piinamise ohvri kannatused heastatakse ja et tal oleks õigus saada õiglast ja küllaldast hüvitist, sealhulgas vahendeid võimalikult täielikuks rehabilitatsiooniks. Kui ohver piinamise tagajärjel suri, on hüvitise saamise õigus tema ülalpeetavatel.

ÜRO piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväarikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokolliga artikkel 1 näeb ette sõltumatute rahvusvaheliste ja siseriiklike asutuste korrapärased külastused kinnipidamiskohtadesse.

Lapse õiguste konventsioon sätestab lapse kaitse piinamise või mõne muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse eest artiklis 37 ja 38.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 18 sätestab, et kedagi ei tohi piinata ega ebainimlikult või alandavalt kohelda ega karistada.

Vastavad teod on karistatavad karistusseadustiku vastavate sätete alusel.

3.3. Orjuse ja sunniviisilise töötamise keelamine

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 8 lg.1 sätestab, et kedagi ei tohi pidada orjuses; orjus ja orjakaubandus ükskõik millisel kujul on keelatud.

ILO sunniviisilise töö kaotamise konventsioon sätestab, et sunniviisilist tööd ei kasutata poliitilise sunduse või kasvatamise või karistamise vahendina poliitiliste vaadete omamise või väljendamise eest või olemasolevale poliitilisele, sotsiaalsele või majanduslikule süsteemile ideoloogiliselt vastanduvate vaadete; tööjõu mobiliseerimise ja kasutamise meetodina majandusarengu eesmärgil; töödistsipliini tagamise vahendina; karistusena streigis osalemise eest ning rassilise, sotsiaalse, rahvusliku või religioosse diskrimineerimise vahendina (ILO konventsioon nr.105).

EL põhiõiguste harta artikkel 5 sätestab orjapidamise ja sunniviisilise töö keelu. See artikkel sätestab ka inimkaubanduse keelu.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 32 lg. 1 sätestab, et osalisriigid tunnustava lapse õigust olla kaitstud majandusliku eksploateerimise eest ja töö eest, mis tõenäoliselt on ohtlik või segab hariduse omandamist või on kahjulik lapse tervisele, kehalisele, vaimsele, hingelisele, kõlblisele ja sotsiaalsele arengule. Vastavat teemat hõlmavad veel artiklid 35 ja 36.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 29 lg 2 sätestab, et kedagi ei tohi sundida tema tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguse leviku tõkestamisel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel peab tegema süüdimõistetud.

Karistusseadustiku § 133 sätestab karistuse orjastamise eest.

3.4. Õiguslikud õigused, õigus isikuvabadusele ja turvalisusele

Inimõiguste ülddeklaratsioonis käsitlevad antud teemat eeskätt artiklid 6-11, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklid 9-16.

Antud teemat saab käsitleda kitsamalt võttes aluseks rahvusvahelise õiguse normid ja siseriiklikud õigusaktid kui ka humaansetest põhimõtetest lähtuvalt. Selle aluseks on Eesti Vabariigi põhiseaduse preambula põhimõte, et Eesti Vabariik on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele.

ÜRO lapse õiguste deklaratsioon (ÜRO Peaassambleel vastu võetud 20.11.1959) ja lapse õiguste konventsiooni sissejuhatus peavad silmas, et laps oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu vajab erilist kaitset ja hoolt, kaasa arvatud vastavat seaduslikku kaitset nii enne kui ka pärast sündi.

Lapse õiguste konventsioonis käsitlevad antud teemat artiklid 8, 12, 14, 38, 39 ja 40.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonis käsitleb õigust isikuvabadusele ja turvalisusele artikkel 5 ja õigust õiglasele kohtumõistmisele artikkel 6, sätestab võlavangistuse keelamise (protokoll nr.4 artikkel 1) ning teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keelamise (protokoll nr. 7 artikkel 4).

EL põhiõiguste harta käsitleb õigust isikupuutumatusse artiklis 3, õigust vabadusele ja turvalisusele artiklis 6 ja õigust tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele artikkel 47.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 13. Igaühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikke ka välisriikides.

Seadus kaitseb igaühte riigivõimu omavoli eest.

§ 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 15. Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist.

Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingut, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

§ 20. Igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatusse.

Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
- 2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;
- 3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorгани ette või tema pakkumiseku vältimiseks;
- 4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks

pädeva riigiorjani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Kelleltki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

§ 21. Igähele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

§ 22. Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

§ 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast õiguserikkumise toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

§ 24. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

Igähel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures.

Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid.

Kohtuotsus kuulutatakse avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Igähel on õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

§ 25. Igähel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalise ja materiaalse kahju hüvitamisele.

§ 42. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

§ 44. Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmed.

Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

§ 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides.

§ 146. Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.

3.4.1. Õigus kaitsele meelevaldse vahistamise, kinnipidamise või pagendamise eest

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 9 sätestab, et kedagi ei või meelevaldselt vahistada, kinni pidada või pagendada.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt käsitleb nimetatud teemat oma artiklites 9-12.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 37 b) sätestab, et üheltki lapselt ei või ebaseaduslikult või meelevaldselt võtta tema vabadust. Lapse arreteerimine, kinnipidamine ja vangistamine peab olema kooskõlas seadustega ja seda rakendatakse ainult viimase abinõuna ja võimalikult lühikest aega.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 5 sätestab õiguse isikuvabaduse ja turvalisusele ning EL põhiõiguste harta artikkel 47 sätestab õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 20. Igaühel on õigus vabadusele ja isikupuutumatusle.

Vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras:

- 1) süüdimõistva kohtuotsuse või kohtu poolt määratud aresti täitmiseks;
- 2) kohtu korralduse täitmata jätmise korral või seadusega sätestatud kohustuse täitmise tagamiseks;
- 3) kuriteo või haldusõiguserikkumise ärahoidmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks;
- 4) alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmiseks või tema toimetamiseks pädeva riigiorgani ette, et otsustada sellise järelevalve sisseseadmine;
- 5) nakkushaige, vaimuhaige, alkohooliku või narkomaani kinnipidamiseks, kui ta on endale või teistele ohtlik;
- 6) ebaseadusliku Eestisse asumise tõkestamiseks ning Eestist väljasaatmiseks või välisriigile väljaandmiseks.

Kelleltki ei tohi võtta vabadust üksnes sel põhjusel, et ta ei ole suuteline täitma mingit lepingulist kohustust.

§ 21. Igaühele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

§ 25. Igäühel on õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud moraalse ja materiaalse kahju hüvitamisele.

Kriminaalmenetluse seadustiku § 9 sätestab isikuvabaduse tagamine ning inimväärikuse austamise, lõige 1 sätestab, et kahtlustatavat võib kohtu vahistamismääruseta kinni pidada kuni nelikümmend kaheksa tundi (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13203854>).

3.4.2. Õigus kohtulikule kaitsele oma põhiõiguste/inimõiguste rikkumise korral

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 8 sätestab, et igal inimesel on temale konstitutsiooniga või seadusega tagatud põhiõiguste rikkumise korral õigus efektiivsele õiguste ennistamisele kompetentsete rahvuskohtute kaudu.

Tõlge eesti keelde pole täpne, sest inglise keeles "*effective remedy*" peaks olema eesti keeles tõhus õiguskaitsevahend.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 3 sätestab kohustuse tagada igale isikule, kelle paktiga tunnustatud õigusi ja vabadusi on rikutud, efektiivsele õiguslikule kaitsele.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 6 sätestab õiguse õiglasele kohtulikule arutelule ja artikkel 13 sätestab õiguse tõhusale menetlusele enda kaitseks.

EL põhiõiguste harta artikkel 47 sätestab õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 13. Igäühel on õigus riigi ja seaduse kaitsele. Eesti riik kaitseb oma kodanikku ka välisriikides.

Seadus kaitseb igäühte riigivõimu omavoli eest.

§ 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 15. Igäühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igäüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseadusevastaseks tunnistamist.

Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseadusevastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingu, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

§ 146. Õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.

3.4.3. Õigus ausale, erapooletule ja avalikule õigusemõistmisele ning karistamisele seaduse alusel

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 10 sätestab, et igal inimesel on tema õiguste ja kohustuste määratlemiseks ja temale esitatud kriminaalsüüdistuse põhjendatuse kindlakstegemiseks täieliku võrdõiguslikkuse alusel õigus sellele, et tema asi vaadataks avalikult ja kõiki õigluse nõudeid järgides läbi sõltumatu ja erapooletu kohtu poolt. Artikkel 11 sätestab kohtuliku süüdimõistmise üldpõhimõtted.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artikkel 9 lg 3 ja artikkel 14 käsitlevad vastavat teemat.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 6 sätestab õiguse õiglasele kohtulikule arutamisele, artikkel 13 õiguse tõhusale menetlusele enda kaitseks, protokoll 7 artikkel 2 sätestab edasikaebamisõiguse kriminaalasjades ja artikkel 4 teistkordse kohtumõistmise ja karistamise keelamine.

EL põhiõiguste harta artikkel 47 lg.2 sätestab õiguse õiglasele kohtulikule arutamisele ja artikkel 49 kuritegude ja karistuste seaduslikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtte.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 40 sätestab lapse õigused kriminaalmenetluses.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 4 sätestab, et Riigikogu, Vabariigi Presidendi, Vabariigi Valitsuse ja kohtute tegevus on korraldatud võimude lahususe ja tasakaalustatuse põhimõttel.

Sama seaduse:

§ 22. Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Kedagi ei tohi sundida tunnistama iseenda või oma lähedaste vastu.

§ 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

Kellelegi ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida võinuks talle mõista õiguserikkumise toimepanemise ajal. Kui seadus sätestab pärast õiguserikkumise toimepanemist kergema karistuse, kohaldatakse kergemat karistust.

Kedagi ei tohi teist korda kohtu alla anda ega karistada teo eest, milles teda vastavalt seadusele on mõistetud lõplikult süüdi või õigeks.

§ 24. Kedagi ei tohi tema vaba tahte vastaselt üle viia seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse.

Igähel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures.

Kohtuistungid on avalikud. Kohus võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras oma istungi või osa sellest kuulutada kinniseks riigi- või ärisaladuse, kõlbluse või inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks või kui seda nõuavad alaealise, kannatanu või õigusemõistmise huvid.

Kohtuotsus kuulatakse avalikult, välja arvatud juhud, kui alaealise, abielupoole või kannatanu huvid nõuavad teisiti.

Igäühel on õigus tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule.

Kriminaalmenetluse seadustik sätestab õigusemõistmise alused ja korra.

3.4.4. Õigus süütuse presumptsioonile

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 11 p. 1 sätestab, et igal kuriteos süüdistataval inimesel on õigus sellele, et teda loetaks süütuks kuni süülisuse kindlakstegemiseni seaduslikus korras avalikul kohtulikul arutamisel, kus talle on tagatud kõik võimalused kaitseks.

Iga isikut tuleb käsitada süütuna nii kaua, kuni pole tõendatud vastupidist, st kuni tema suhtes pole langetatud süüdimõistvat kohtuotsust ja pole möödunud selle peale edasikaebamise tähtaeg.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 22. Kedagi ei tohi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

Keegi ei ole kriminaalmenetluses kohustatud oma süütust tõendama.

Süütuse presumptsiooni sätestab kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artikkel 14 lg.2, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 6 lg.2, EL põhiõiguste harta artikkel 48 lg.1.

Karistusseadustiku § 7 sätestab süütuse presumptsiooni:

(1) Kedagi ei käsitata kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõistev kohtuotsus.

(2) Kriminaalmenetluses ei ole keegi kohustatud tõendama oma süütust.

(3) Kriminaalmenetluses kõrvaldamata kahtlus kahtlustatava või süüdistatava süüdiolikus tõlgendatakse tema kasuks.

3.4.5. Õigus tagasiulatuvat jõudu mitteomavatele (kriminaal-) seadustele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 11 p.2 sätestab, et kedagi ei või süüdi mõista kuriteos mõne teo või tegevusetuse eest, mis nende kordasaatmise ajal ei olnud kuriteod rahvusliku seaduse või rahvusvahelise õiguse järgi. Samuti ei või määrata raskemat karistust, kui see, mida oleks võidud kohaldada kuriteo kordasaatmise ajal.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artikkel 15 sätestab:

1. Kedagi ei tohi tunnista süüdi mingis kuriteos mingi tegevuse või hooletuse läbi, mida kuriteo toimepanemise momendil kehtinud riigisisene seadusandlus ja rahvusvaheline õigus ei lugenud kuriteoks. Samuti ei tohi mõista raskemat karistust kui see, mida oleks võidud kohaldada kuriteo toimepanemise momendil. Kui pärast kuritegu kehtestatakse seadusega kergem karistus, kohaldatakse seda seadust ka antud kurjategija suhtes.
2. Käesolevas artiklis ei takista miski ühegi isiku kohtu alla andmist ja karistamist mis tahes teo või hooletuse eest, mida teo toimepanemise momendil vastavalt rahvusvaheliselt tunnustatud üldistele õigusprintsipidele loeti kuriteoks.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 23. Kedagi ei tohi süüdi mõista teo eest, kui seda tegu ei tunnista kuriteoks seadus, mis oli jõus teo toimepanemise ajal.

Kriminaalmenetluse seadustiku § 3 sätestab kriminaalmenetlusõiguse ruumilise ja ajalise kehtivuse:

- (1) Kriminaalmenetlusõigus kehtib Eesti Vabariigi territooriumil, kui välislepinguga ei ole määratud teisiti.
- (2) Kriminaalmenetluses kohaldatakse menetlustoimingu ajal kehtivat kriminaalmenetlusõigust.

Näiteks Nõukogude Liidu okupatsiooni ajal mõisteti Eesti kodanikke sageli süüdi kuritegudes, mida nad polnud sooritanud ja kohaldati nõukogudeaegseid seadusi, et isikuid süüdi mõista väidetavate kuritegude eest, mida nad olevat toime pannud Eesti Vabariigi ajal kuni 1940.aastani.

3.4.6. Õigus võrdsusele seaduse ees

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 1 sätestab, et kõik inimesed sünnivad vabadena ja võrdsetena oma väärikuselt ja õigustelt.

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 7 sätestab, et kõik inimesed on seaduse eest võrdsed ja neil on ilma igasuguse vahetegemiseta õigus seaduse võrdsele kaitsele. Kõigil inimestel on õigus olla võrdselt kaitstud ükskõik missuguse diskrimineerimise eest, mis on vastuolus käesoleva deklaratsiooniga, ja sellisele diskrimineerimisele kihutamise eest.

Lisaks käsitlevad võrdõiguslikkuse teemat järgmised rahvusvahelise õiguse allikad:

- Inim- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklid 14 ja 26.
- Rahvusvaheline konventsioon rassilise diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta;
- Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta;
- Lapse õiguste konventsioon (artikkel 2)
- Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioon (artikkel 14, protokoll 12);
- Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta;
- Vähemusrahvuste kaitse konventsioon;
- osa ILO konventsioone.

Euroopa Liidu normidest käsitlevad teemat Euroopa Liidu põhiõiguste harta artiklid 20 ja 21, ning järgmised direktiivid:

- soolise diskrimineerimise juhtude tõendamiskohustuste kohta (97/807EÜ);
- millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtet sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust (2000/43/EÜ);
- millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel (2000/78/EÜ);
- meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega;
- meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes (uuestisõnastamine 2006/54/EÜ)

Euroopa Liidu võrdse kohtlemise direktiivid 2000/43/EÜ ja 2000/78/EÜ näevad ette positiivse toimimisviisi (kasutatakse ka terminit positiivne diskrimineerimine), milline põhimõtte ei takista säilitamast või kehtestamast erimeetmeid erinevatel direktiivides toodud

alustel seotud halvemuse ärahoidmiseks või heastamiseks.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 12. Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamise on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

3.4.7. Õigus privaatsusele, kodu puutumatusle ning kaitsele meelevaldse sekkumise eest perekonna- ja eraellu

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 12 sätestab, et kellegi isiklikku ja perekonnaellu ei või meelevaldselt vahele segada, kellegi kodu puutumatus, kirjavahetuse saladust või au ja reputatsiooni ei tohi meelevaldselt määrada. Igal inimesel on õigus seaduse kaitsele sellise vahelesegamise ja rikkumise eest.

Sarnaselt ülddeklaratsioonile sätestab kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 17 õiguse seaduse kaitsele sellise vahelesegamise ja kallalekippumise eest.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 8 sätestab õiguse austusele era- ja perekonnaelu vastu, EL põhiõiguste harta artikkel 7 sätestab era- ja perekonnaelu austamise.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 16 sätestab, et mitte ühegi lapse eraellu, perekonnaellu, kodusse ega kirjavahetusse ei või omavoliliselt ega ebaseaduslikult vahele segada, samuti ei tohi ebaseaduslikult rünnata tema au ja mainet. Lapsel on õigus seaduslikule kaitsele niisuguse vahelesegamise ja rünnakute vastu.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

§ 42. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi Eesti kodaniku vaba tahte vastaselt koguda ega talletada andmeid tema veendumuste kohta.

§ 43. Igaühel on õigus tema poolt või temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladusele. Erandeid võib kohtu loal teha kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamiseks seadusega sätestatud juhtudel ja korras.

3.4.8. Õigus isikuandmete kaitsele

Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liit reguleerivad isikuandmete kaitset oma erinevate normide kaudu.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 8 sätestab, et igal inimesel on õigus isikuandmete kaitsele. Selliseid andmeid tuleb töödelda asjakohaselt ning kindlaksmääratud eesmärkidel ja asjaomase isiku nõusolekul või muul seaduses ettenähtud õiguslikul alusel. Igal inimesel on õigus tutvuda tema kohta kogutud andmetega ja nõuda nende parandamist. Nende sätete täitmist kontrollib sõltumatu asutus.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 44 lg 2, 3 ja 4 sätestab:

Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmed.

Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Isikuandmete kaitse seaduse <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12909389> (jõustus 01.01.2008) eesmärk on kaitsta isikuandmete töötlemisel füüsilise isiku põhiõigusi ja –vabadusi, eelkõige õigust eraelu puutumatusse. Seadus sätestab isikuandmete töötlemise tingimused ja korra, riikliku järelevalve korra ja vastutuse isikuandmete töötlemise nõuete rikkumise eest (§ 1).

Isikuandmete kaitse seaduse ja selle alusel kehtestatud õigusaktide järgimist kontrollib Andmekaitse Inspeksioon (§ 32 lg.1), kes on seadusest tulenevate ülesannete täitmisel sõltumatu ja tegutseb, lähtudes käesolevast seadusest, muudest seadustest ja nende alusel kehtestatud õigusaktidest.

3.5. Õigus kaitstusele, rassilise, rahvusliku, soolise, usulise jm diskrimineerimise eest

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 2 sätestab, et igal inimesel peavad olema kõik käesoleva deklaratsiooniga välja kuulutatud õigused ja vabadused, olenemata tema rassist, nahavärvusest, soost, usulistest, poliitilistest või muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust, varanduslikust, seisuslikust või muust seisundist.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artikkel 20 lg.2 sätestab, et igasugune rahvusliku, rassilise ja usulise vihavaenu toetamine, mis kujutab endast diskrimineerimisele, vaenulikkusele ja vägivallale õhutamist, peab olema keelatud.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 2 sätestab:

1. Osalisriigid tunnustavad käesolevas konventsioonis esitatud õigusi ja tagavad need igale nende jurisdiktsiooni all olevale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta, sõltumata lapse või tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest, usust, vaatamata tema poliitilistele või muudele seisukohtadele, kodakondsusele, etnilisele või sotsiaalsele päritolule, varanduslikule seisundile, puudele või sünnipärale või muudele tingimustele.
2. Osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vastavad abinõud, et tagada lapse kaitse igasuguste diskrimineerimis- ja karistusvormide eest tema vanemate, seaduslike hooldajate või perekonnaliikmete seisundi, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamiste pärast.

Euroopa Liidu Amsterdami lepingu artikkel 13 sätestab võitluse diskrimineerimise vastu soo, rassilise või etnilise päritolu, usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel. Amsterdami lepingu tulemusena kehtestati EL-s direktiivid, mis sätestavad võrdse kohtlemise nõude: rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (200/43/EÜ) ja võrdse tööalase kohtlemise direktiiv (2007/78/EÜ).

Vt.p.3.4.6.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 21 sätestab diskrimineerimiskeelu järgnevalt:

keelatud on igasugune diskrimineerimine, sealhulgas diskrimineerimine soo, rassi, nahavärvuse, etnilise või sotsiaalse päritolu, geneetiliste omaduste, keele usutunnistuse või veendumuste, poliitiliste või muude arvamuste, rahvusvähemusse kuulumise, varalise seisundi, sünnipära, puuete, vanuse või seksuaalse sättumuse tõttu.

Amsterdami lepingu artikkel 13 andis palju kitsama diskrimineerimiskeelu, seega harta jõustumisega 1.detsembril 2009 laienes ka diskrimineerimiskeeld. Eesti vabariigi põhiseadus võimaldab praeguses redaktsioonis laiemalt kohaldada diskrimineerimiskeeldu, kui Amsterdami leping ja EL direktiivid.

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2006/54/EÜ, 5.juuli 2006, meeste ja naiste võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta tööhõive ja elukutse küsimustes sisaldab võrdse kohtlemise töö saamisel (edutamine ja kutseõpe),

töötingimused (s.h. töötasu) ja kutsealased sotsiaalkindlustussüsteemid.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 12. Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu.

Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

Nii inimõiguste ülddeklaratsioon kui ka Eesti Vabariigi põhiseadus annavad avatud loetelu diskrimineerimise aluste kohta, st. diskrimineerimise alused sõltuvad olukorrast.

Lisaks reguleerivad Eesti Vabariigis seda valdkonda soolise võrdõiguslikkuse seadus

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13100256>

ja võrdse kohtlemise seadus

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13147946>

Karistusseadustiku § 151 sätestab vaenu õhutamise, § 152 võrdõiguslikkuse rikkumise ja § 153 diskrimineerimise pärilikkusriskide alusel kriminaliseerimise

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13204491>

3.6. Õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 18 sätestab, et igal inimesel on õigus veendumuste vabadusele ja nende veendumuste vabalt avaldamisele; see õigus kätkeb vabadust takistamatult oma veendumustest kinni pidada ja vabadust informatsiooni ja ideid otsida, saada ja levitada igasuguste abinõudega ja riigipiirist sõltumata.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 18 sätestab:

1. Igal inimesel on õigus mõtte, südametunnistuse ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul ja vabadust tunnistada oma usku või veendumusi nii üksikult kui ka koos teistega avalikult või eraviisiliselt kultuse teenimise, religioossete ja rituaalsete tavade ja õpetuste täitmise näol.
2. Kedagi ei tohi allutada sundusele, mis piirab tema vabadust omada või vastu võtta usku või veendumusi omal valikul.
3. Usu ja veendumuste tunnistamise vabadus allub ainult seaduse poolt kehtestatud ja ühiskondliku julgeoleku, korra, tervise ja moraali, samuti teiste isikute põhiõiguste ja vabaduste kaitsmiseks vajalikele piiramistele.
4. Käesolevast paktist osavõtvad riigid kohustuvad austama vanemate ja vastavatel juhtudel seaduslike hooldajate vabadust tagada oma laste usuline ja kõlbline kasvatus vastavalt oma veendumustele.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 14 sätestab:

1. Osalisriigid austavad lapse mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadust.
2. Osalisriigid austavad vanemate ning vajadusel seaduslike hooldajate õigusi ja kohustusi suunata last talle kuuluvate õiguste rakendamisel lapse arenevate võimete kohaselt.
3. Vabadust väljendada oma usku või tõekspidamisi võib allutada vaid sellistele piirangutele, mis on ette nähtud seaduses ja vajalikud riikliku julgeoleku, korra, tervise ja kõlbluse või teiste inimeste põhiõiguste ja -vabaduste kaitseks.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 9 sätestab:

1. Igaühel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada oma usku või veendumusi nii üksi kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.
2. Vabadust kuulutada oma usku või veendumusi võib piirata üksnes seaduses ettenähtud kitsendustega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ühiskondliku turvalisuse huvides, avaliku korra, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

EL põhiõiguste harta artikkel 10 sätestab:

1. Igaühel on õigus mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta usku ja veendumusi, samuti vabadust kuulutada usku ja veendumusi nii üksi kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.

2. Õigust keelduda sõjaväeteenistusest oma veendumuste tõttu tunnustatakse selle õiguse kasutamist reguleerivate siseriiklike õigusaktide kohaselt.

Harta artikkel 22 sätestab, et liit austab kultuurilist, usulist ja keelelist mitmekesisust.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 40. Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus.

Kuulmine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole.

Igaühel on vabadus nii üksinda kui ka koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

§ 41. Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma.

Veendumustega ei saa vabandada õiguserikkumist.

Kedagi ei saa veendumuste pärast võtta õiguslikule vastutusele.

3.7. Õigus sõnavabadusele, kogunemiste ja ühingute moodustamise vabadusele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni sätestab:

Artikkel 19

Igal inimesel on õigus veendumuste vabadusele ja nende veendumuste vabalt avaldamisele; see õigus kätkeb vabadust takistamatult oma veendumustest kinni pidada ja vabadust informatsiooni ja ideid otsida, saada ja levitada igasuguste abinõudega ja riigipiiridest sõltumata.

Artikkel 20

1. Igal inimesel on õigus rahumeelse kogunemise ja liitumise vabadusele.
2. Kedagi ei või sundida ükskõik millisesse assotsiatsiooni astuma.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt sätestab:

Artikkel 19

1. Igal inimesel on õigus takistamatult kinni pidada oma arvamustest.
2. Igal inimesel on õigus vabalt arvamust avaldada. See õigus kätkeb vabadust hankida, saada ja levitada igasugust informatsiooni ja ideid, sõltumata riigi piiridest, nii suuliselt, kirjalikult kui ka ajakirjanduse või kunstiliste väljendusvormide või teiste vahendite kaudu omal valikul.
3. Käesoleva artikli 2. punktis ettenähtud õiguste kasutamine toob kaasa erilised kohustused ja erilise vastutuse. Järelikult võib see olla seotud mõningate kitsendustega, mis aga peavad olema kehtestatud seadusega ja olema hädavajalikud:
 - a) teiste isikute õiguste ja reputatsiooni austamiseks;
 - b) riikliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise ja moraali kaitsmiseks.

Artikkel 21

Tunnustatakse õigust rahulikele koosolekutele. Selle õiguse kasutamine ei allu mingitele kitsendustele peale nende, mis on kehtestatud vastavalt seadusele ja mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riikliku või ühiskondliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise ja moraali või teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks.

Artikkel 22

1. Igal inimesel on õigus assotsieeruda, kaasa arvatud õigus luua ametiühinguid ja astuda neisse oma huvide kaitseks.
2. Selle õiguse kasutamine ei allu mingitele kitsendustele peale nende, mis on ette nähtud seadusega ja mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riikliku või ühiskondliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise ja moraali või teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitseks. Käesolev artikkel ei tee takistusi selle õiguse seaduslikule piiramisele isikute suhtes, kes kuuluvad relvastatud jõudude ja politsei koosseisu.
3. Miski käesolevas artiklis ei anna riikidele, kes võtavad osa Rahvusvahelise

Tööorganisatsiooni 1948. aasta konventsioonist assotsiatsioonide vabaduse ja organiseerumise õiguse kaitseks, õigust vastu võtta seadusandlikke akte, mis

kahjustavad mainitud konventsioonis ettenähtud garantiisid, või rakendada seadust sel viisil, et see kahjustaks neid garantiisid.

Lapse õiguste konventsioon sätestab:

Artikkel 12

1. Osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele.
2. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.

Artikkel 13

1. Lapsel on sõnavabadus; see sisaldab vabadust riigipiiridest sõltumata suuliselt, kirjalikult või trükis, kunsti vormis või mõnel muul, lapse enda valitud viisil, taotleda, vastu võtta ja edasi anda informatsiooni ning igasuguseid ideid.
2. Selle õiguse kasutamisel võivad kehtida teatud piirangud, kuid ainult siisugused, mis on seadusega ette nähtud ja vajalikud:
 - a) teiste isikute õiguste või hea maine austamiseks või
 - b) riikliku julgeoleku või avaliku korra (*ordre public*) või rahva tervise või kõlbluse kaitseks.

Artikkel 15

1. Osalisriigid tunnustavad lapse õigust moodustada ühinguid ja vabadust rahumeelseteks kogunemisteks.
2. Nende õiguste kasutamisel võib teha ainult selliseid seaduses ettenähtud kitsendusi, mis on vajalikud demokraatlikus ühiskonnas riikliku julgeoleku või rahva turvalisuse, avaliku korra (*ordre public*) ja rahva tervise või kõlbluse kaitseks või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon sätestab:

Artikkel 9

1. Igäihel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada oma usku või veendumusi nii üksi kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt kultuse, õpetamise, tava ja kombetalituse kaudu.
2. Vabadust kuulutada oma usku või veendumusi võib piirata üksnes seaduses ettenähtud kitsendustega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik ühiskondliku turvalisuse huvides, avaliku korra, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Artikkel 10

1. Igäihel on õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb vabadust oma arvamusele ja vabadust saada ja levitada teavet ja mõtteid ilma võimude sekkumiseta ja sõltumata riigipiiridest. Käesolev artikkel ei takista riike nõudmast raadio-, televisiooni- ja filmiette võtete litsentseerimist.
2. Kuna nende vabaduste kasutamisega kaasnevad kohustused ja vastutus, võidakse seda seostada siisuguste formaalsuste, tingimuste, piirangute või karistustega, mis on

fikseeritud seaduses ning on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste reputatsiooni või õiguste kaitseks, konfidentsiaalse teabe avalikustamise vältimiseks või õigusemõistmise autoriteedi ja erapooletuse säilitamiseks.

Artikkel 11

1. Igaühel on õigus rahumeelsete kogunemiste ja ühinemisvabadusele, kaasa arvatud õigus oma huvide kaitseks ametiühinguid luua ja neisse astuda.
2. Nende õiguste kasutamist ei või piirata muude kitsendustega peale nende, mis on ette nähtud seaduses ja on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Käesolev artikkel ei takista nende õiguste kasutamisel seaduslikke piiranguid isikutele, kes kuuluvad relvajõududesse, politseisse või riigiparaati.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta sätestab:

Artikkel 11, sõna- ja teabevabadus:

1. Igaühel on õigus sõnavabadusele. See õigus kätkeb arvamusevabadust ning vabadust saada ja levitada teavet ja ideid avaliku võimu sekkumiseta ning sõltumata riigipiirist.
2. Massiteabevahendite vabadust ja mitmekesisust austatakse.

Artikkel 12, kogunemis- ja ühinemisvabadus:

1. Igaühel on õigus rahumeelselt koguneda ning moodustada ühinguid kõigil tasanditel, eelkõige poliitika, ametiühingute ja kodanikuühiskonna valdkonnas; see kätkeb igaühe õigust oma huvide kaitseks ametiühinguid luua ja neisse astuda.
2. Liidu tasandi poliitilised erakonnad toetavad liidu kodanike poliitilise tahte väljendamist.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

Seadus võib piirata mõne kategooria riigiteenistujate õigust tegelda ettevõtlusega ja koonduda tulundusühendustesse (§ 31) ning õigust kuuluda erakondadesse ja mõnda liiki mittetulundusühendustesse (§ 48).

§ 31. Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

§ 44. Igaühel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni.

Kõik riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud on kohustatud seaduses sätestatud korras andma Eesti kodanikule tema nõudel informatsiooni oma tegevuse kohta, välja arvatud andmed, mille väljaandmine on seadusega keelatud, ja eranditult asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud andmed.

Eesti kodanikul on õigus seaduses sätestatud korras tutvuda tema kohta riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes ning riigi ja kohalike omavalitsuste arhiivides hoitavate andmetega. Seaduse alusel võib seda õigust piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste ning lapse põlvnemise saladuse kaitseks, samuti kuriteo tõkestamise, kurjategija tabamise või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on käesoleva paragrahvi lõigetes kaks ja kolm nimetatud õigused võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

§ 45. Igaühel on õigus vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Seda õigust võib seadus piirata avaliku korra, kõlbluse, teiste inimeste õiguste ja vabaduste, tervise, au ning hea nime kaitseks. Seadus võib seda õigust piirata ka riigi ja kohalike omavalitsuste teenistujatel neile ameti tõttu teatavaks saanud riigi- või ärisaladuse või konfidentsiaalsena saadud informatsiooni ning teiste inimeste perekonna- ja eraelu kaitseks, samuti õigusemõistmise huvides.

§ 47. Kõigil on õigus ilma eelneva loata rahumeelselt koguneda ja koosolekuid pidada. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata riigi julgeoleku, avaliku korra, kõlbluse, liiklusohutuse ja koosolekust osavõtjate ohutuse tagamiseks ning nakkushaiguse leviku tõkestamiseks.

§ 48. Igaühel on õigus koonduda mittetulundusühingutesse ja -liitudesse. Erakondadesse võivad kuuluda ainult Eesti kodanikud.

Relvi valdavate, samuti sõjaväeliselt korraldatud või sõjalisi harjutusi harrastavate ühingute ja liitude loomiseks on nõutav eelnev luba, mille andmise tingimused ja korra sätestab seadus.

Keelatud on ühingud, liidud ja erakonnad, kelle eesmärgid või tegevus on suunatud Eesti põhiseadusliku korra vägivaldsele muutmisele või on muul viisil vastuolus kriminaalvastutust sätestava seadusega.

Ainult kohus võib õiguserikkumise eest ühingu, liidu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada, samuti teda trahvida.

§ 99. Vabariigi Valitsuse liikmed ei tohi olla üheski muus riigiametis ega kuuluda tulundusettevõtte juhatusse või nõukogusse.

Karistusseadustik sätestab eelpool nimetatud tegevuse korral vastavad karistused www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13241911

3.8. Õigus elukohta valikule ja liikumisvabadusele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 13 sätestab, et igal inimesele on õigus iga riigi piirides vabalt liikuda ja elukohta valida; igal inimesel on õigus lahkuda ükskõik missuguselt maalt, kaasa arvatud kodumaa, ja kodumaale tagasi pöörduda.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakti artikkel 12 sätestab:

1. Igaühel, kes seaduslikult viibib mingi riigi territooriumil, on õigus selle territooriumi piires vabalt liikuda ja elukohta valida.
2. Igal inimesel on õigus lahkuda ükskõik missuguselt maalt, kaasa arvatud kodumaa.
3. Eespool mainitud õigused ei või olla mingite piiramiste objektiks peale nende, mida näeb ette seadus ja mis on vajalikud riikliku julgeoleku, avaliku korra, elanikkonna tervise või moraali või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks ja mis on kooskõlas teiste käesolevas paktis tunnustatud õigustega.
4. Kellelki ei tohi meelevaldselt võtta õigust sõita oma kodumaale.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr. 4 sätestab:

Artikkel 2

1. Igal riigi territooriumil seaduslikult viibival isikul on õigus seal vabalt liikuda ja elukohta valida.
2. Igaühel on õigus vabalt lahkuda igalt maalt, kaasa arvatud kodumaalt.
3. Nende õiguste kasutamist ei või piirata teisiti, kui seaduse alusel ning kui see on vajalik demokraatlikus ühiskonnas riigi julgeoleku või ühiskondliku turvalisuse huvides, ordre public (avaliku korra) säilitamiseks, kuritegevuse ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.
4. Esimeses lõikes ettenähtud õigusi võib demokraatliku ühiskonna mõnedes valdkondades piirata seaduse alusel ühiskondlikes huvides.

Artikkel 3

1. Kedagi ei või individuaalses ega kollektiivses korras sunniviisiliselt välja saata riigist, mille kodanik ta on.
2. Kellelki ei või võtta õigust tulla riiki, mille kodanik ta on.

Artikkel 4

Keelatud on välismaalaste sunniviisiline kollektiivne väljasaatmine.

EL põhiõiguste harta artikkel 45 sätestab, igal liidu kodanikul on õigus liikmesriikide territooriumil vabalt liikuda ja elada; liikumis- ja elukohavabaduse võib põhiseaduse kohaselt anda ka kolmandate riikide kodanikele, kes elavad seaduslikult liikmesriigi territooriumil.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 34. Igaühel, kes viibib seaduslikult Eestis, on õigus vabalt liikuda ja elukohta valida. Õigust vabalt liikuda võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, riigikaitse huvides, loodusõnnetuse ja katastroofi korral,

nakkushaiguse leviku tõkestamiseks, looduskeskkonna kaitseks, alaealise või vaimuhaige järelevalvetuse ärahoidmiseks ja kriminaalasja menetluse tagamiseks.

§ 35. Igaühel on õigus lahkuda Eestist. Seda õigust võib seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata kohtu- ning kohtueelse menetluse tagamiseks ja kohtuotsuse täitmiseks.

§ 36. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi Eestist välja saata ega takistada Eestisse asumast. Ühtki Eesti kodanikku ei tohi välisriigile välja anda muidu, kui välislepingus ettenähtud juhtudel ning vastavas lepingus ja seaduses sätestatud korras. Väljaandmise otsustab Vabariigi Valitsus. Igal väljaantaval on õigus vaidlustada väljaandmine Eesti kohtus.

Igal eestlasel on õigus asuda Eestisse.

3.9. Õigus perioodilistele, vabadele ja ausatele valimistele üldistel ning võrdsel alusel

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 21 sätestab:

1. Igal inimesel on õigus kas vahetult või siis vabalt valitud esindajate kaudu oma maa valitsemisest osa võtta.
2. Valitsuse võimu aluseks peab olema rahva tahe; see tahe peab väljenduma perioodilistes ja võltsimata valimistes, mis tuleb läbi viia üldise ja võrdse valimisõiguse alusel salajase hääletamise teel või teistes samatähenduslikes vormides, mis tagavad hääletamise vabaduse.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 25 sätestab:

1. Igal kodanikul peab ilma artiklis 2 mainitud mis tahes diskrimineerimiseta ja põhjendamata kitsendusteta olema õigus ja võimalus:
 - a) kas vahetult või siis vabalt valitud esindajate kaudu osa võtta riigi valitsemisest;
 - b) hääletada ja olla valitud kehtivatel korralistel valimistel, mis korraldatakse üldise ja võrdse valimisõiguse alusel salajase hääletamise teel ja mis kindlustavad valijate tahte vaba väljenduse;

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni esimese protokolliga artikkel 3 sätestab, et lepinguosalisel riigid kohustuvad mõistlike ajavahemike järel läbi viima salajase hääletamisega vabu valimisi tingimustel, mis tagavad rahva vaba tahteavalduse seadusandja valimisel.

EL põhiõiguste harta artikkel 39 sätestab, et igal liidu kodanikul on Euroopa Parlamendi valimistel õigus hääletada ja kandideerida selles liikmesriigis, kus on tema elukoht, samadel tingimustel kui selle riigi kodanikel. Euroopa Parlamendi liikmed valitakse otsestest ja üldistel valimistel vaba ja salajase hääletamise teel. Artikkel 40 sätestab, et igal liidu kodanikul on õigus hääletada ja kandideerida kohalikel valimistel selles liikmesriigis, kus on tema elukoht, samadel tingimustel kui selle riigi kodanikel.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 56. Kõrgeimat riigivõimu teostab rahvas hääleõiguslike kodanike kaudu:

- 1) Riigikogu valimisega;
- 2) rahvahääletusega.

§ 57. Hääleõiguslik on Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks.

Hääleõiguslik ei ole Eesti kodanik, kes on kohtu poolt tunnistanud teovõimetuks.

§ 58. Seadusega võib piirata nende Eesti kodanike osavõttu hääletamisest, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud ja kannavad karistust kinnipidamiskohtades.

§ 156. Kohaliku omavalitsuse esinduskogu on volikogu, kes valitakse vabadel valimistel neljaks aastaks. Seadusega võib volikogu volituste perioodi lühendada seoses kohaliku omavalitsuse üksuste ühinemise või jagunemisega või volikogu tegutsemisvõimetusega. Valimised on üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane.

Kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel on seaduses ettenähtud tingimustel hääleõiguslikud selle omavalitsuse maa-alal püsivalt elavad isikud, kes on vähemalt kaheksateist aastat vanad.

Eesti Vabariigis reguleerivad valimisi järgmised seadused:

Riigikogu valimise seadus (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13187765>)

Vabariigi Presidendi valimise seadus

(<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12850373>)

Kohaliku omavalitsuse valimise seadus

(<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13177007>)

Euroopa Parlamendi valimise seadus

(<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13207876>)

3.10. Õigus abielluda ja luua perekond

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 16 sätestab:

1. Täisealisteks saanud meestel ja naistel on õigus ilma igasuguste kitsendusteta rassi, rahvuse usu põhjal abielluda ja perekonda asutada. Neil on võrdsed õigused abiellu astumise suhtes, abielus olemise ja abielu lahutamise ajal.
2. Abielu võib sõlmida vaid mõlema abielluva poole vabatahtlikul ja täielikul nõusolekul.
3. Perekond on ühiskonna loomulik ja põhiline rakuke ning tal on õigus ühiskonna ja riigi kaitsele.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 23 sätestab:

1. Perekond on ühiskonna loomulik ja põhiline rakuke ning tal on õigus kaitsele ühiskonna ja riigi poolt.
2. Abieluealisteks saanud meestel ja naistel on õigus abielluda ja õigus asutada perekonda.
3. Ühtegi abielu ei tohi sõlmida abiellujate vaba ja täieliku nõusolekuta.
4. Käesolevast paktist osavõtvad riigid peavad võtma tarvitusele abinõud, et tagada abikaasade õiguste ja kohustuste võrdsus abiellu astumise, abielus olemise ja selle lahutamise suhtes. Abielulahutuse korral peab olema ette nähtud kõikide laste kaitse.

Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=23988>) artiklis 16 sätestab:

1. Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine kõigis abielu ja perekonnasuhteid puudutavates küsimustes ning tagavad sealhulgas meeste ja naiste võrdsuse alusel:

- (a) ühesugused õigused abiellumiseks;
- (b) ühesugused õigused abikaasat vabalt valida ja abielluda ainult oma vabal tahtel ja täielikul nõusolekul;
- (c) ühesugused õigused ja kohustused abielu kestel ja selle lahutamisel;
- (d) meeste ja naiste ühesugused õigused lapsevanematena, olenemata nende perekonnaseisust; kõigis lapsi puudutavates küsimustes peavad domineerima lapse huvid;
- (e) ühesugused õigused vabalt ja vastutavalt otsustada, kui palju sünnib lapsi ja kui suured on ajavahemikud nende sündimise vahel, ning saada informatsiooni, haridust ja vahendeid selle õiguse realiseerimiseks;
- (f) ühesugused õigused ja kohustused olla eestkostjaks, hooldajaks, volinikuks või lapsendajaks või täita analoogilisi funktsioone, kui see on ette nähtud siseriikliku seadusandlusega, kusjuures kõigil juhtudel peavad domineerima laste huvid;
- (g) mehe ja naise võrdsed isikuõigused, sealhulgas õigus valida perekonnanime, elukutset ja tegevusala;
- (h) abikaasade võrdsed õigused vara vallata, omandada, hallata, kasutada ja käsutada nii tasuta kui ka tasu eest.

2. Laste kihlumine ja abiellumine on õigustühine ning rakendatakse kõiki vajalikke abinõusid, ka seadusandlikke, et määrata kindlaks abiellumise minimaalvanus ja abielude kohustuslik registreerimine perekonnaseisuaktides.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 12 sätestab, et abieluealisel mehel ja naisel on õigus abielluda ja luua perekond vastavalt selle õiguse kasutamist reguleerivatele siseriiklikele seadustele. Protokoll nr.7 artikkel 5 sätestab, et abikaasadel on võrdsed õigused ja kohustused nendevahelistes eraõiguslikes suhetes, samuti nende suhetes lastega abielu eel, selle ajal ja lahutuse järel. Käesolev artikkel ei takista riike rakendamast abinõusid, mis on vajalikud laste huvides.

EL põhiõiguste harta artikkel 9 sätestab õiguse abielluda ja luua perekond tagatakse nende õiguste kasutamist reguleerivate siseriiklike õigusaktide kohaselt.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Abikaasad on võrdõiguslikud.

Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.

Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse.

Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

Eesti Vabariigi põhiseadus ei tee soolisi kitsendusi abiellumisel, kuid samasooliste isikute abielu ei ole õiguslikult sätestatud, samuti pole diskussioon ühiskonnas leidnud siiani tasakaalustatud ja seadustatud väljundit. Omasooliste abielud on legaliseeritud Hollandis, Suurbritannias ja Hispaanias, paljudes riikides toimub vastav diskussioon ja see saab olema aja küsimus, millal omasooliste abielud saavad olema legaliseeritud ka teistest riikides.

Eestis reguleerib seda valdkonda perekonnaseadus

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=1011053>

3.11. Õigus enesemääramisele

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 1 ja majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 1 on identsed ja sätestavad:

1. Kõigil rahvastel on enesemääramise õigus. Seetõttu kehtestavad nad vabalt oma poliitilise staatuse ning kindlustavad vabalt oma majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise arengu.
2. Endale seatud eesmärkide nimel võivad kõik rahvad vabalt kasutada oma loodusvarasid ja ressursse, kahjustamata sealjuures mingisuguseid kohustusi, mis tulenevad rahvusvahelisest vastastikuse kasu printsiibil põhinevast majanduslikust koostööst ja rahvusvahelisest õigusest. Ükski rahvas ei või olla ilma jäetud talle kuuluvatest elatusvahenditest.
3. Kõik käesolevast paktist osavõtvad riigid, sealhulgas need, kellel lasub vastutus omavalitsuseta ja hooldusaluste territooriumide valitsemise eest, peavad vastavalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirjale edendama enesemääramisõiguse teostamist ja austama seda õigust.

Õigus enesemääramisele on otseselt seotud õigusega arengule, mis hõlmab nii rahvaid kui ka üksikisikuid.

3.12. Õigus kodakondsusele ja rahvusele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 15 sätestab, igal inimesel on õigus kodakondsusele, kellelki ei saa tema kodakondsust või kodakondsuse muutmise õigust meelevaldselt ära võtta.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 24 lg.3 sätestab, et igal lapsel on õigus kodakondsusele.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 7 sätestab:

1. Laps registreeritakse kohe pärast sündi ning sünnihetkest peale on tal õigus nimele, õigus omandada kodakondsus ja võimaluse piires ka õigus tunda oma vanemaid ja olla nende poolt hooldatud.
2. Osalisriigid tagavad nende õiguste ellurakendamise kooskõlas oma siseriiklike seaduste ja kohustustega, mis tulenevad selle valdkonna asjakohastest rahvusvahelistest dokumentidest, eriti kui vastasel juhul jääks laps kodakondsusetu.

Rahvusvahelise õiguse arengus on õigus kodakondsusele (inimõiguste ülddeklaratsioon ja pakt) asendunud õigusega omandada kodakondsus, mis viitab vajalikule menetlusele ja siseriikliku seaduse olemasolule.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 8. Igal lapsel, kelle vanematest üks on Eesti kodanik, on õigus Eesti kodakondsusele sünnilt.

Igäühel, kes on alaealisena kaotanud Eesti kodakondsuse, on õigus selle taastamisele.

Kellelki ei tohi võtta sünniga omandatud Eesti kodakondsust.

Kellelki ei tohi veendumuste pärast võtta Eesti kodakondsust.

Eesti kodakondsuse saamise, kaotamise ja taastamise tingimused ning korra sätestab kodakondsuse seadus.

§ 49. Igäühel on õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.

3.13. Vähemuste õigus kaitsele (sh. õigus oma keele kasutamiseks)

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 27 sätestab, et maades, kus eksisteerivad etnilised, usulised või keelelised vähemusrühmad, ei tohi sellistesse vähemusrühmadesse kuuluvatele isikutele keelata õigust kasutada koos selle rühma teiste liikmetega oma kultuuri, tunnistada oma usku ja täita selle rituaale ning tarvitada emakeelt.

Vt. p. 3.5 ja 3.12.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 30 sätestab, et riikides, kus eksisteerivad rahvus- usu või keelevähemused või põlisrahvusest isikud, peab sellise vähemuse hulka kuuluval või põlisrahvusest lapsel olema õigus koos oma kogukonna kaaslastega saada osa oma kultuurist, tunnistada ja viljeleda oma usku ning kasutada oma keelt.

Euroopas reguleerib rahvusvähemuste kaitset rahvusvähemuste kaitse raamkonventsioon. Artikkel 3 lg. 1 sätestab, et rahvusvähemusse kuuluval isikul on õigus vabalt valida, kas ta soovib, et teda koheldakse rahvusvähemusse kuuluvana, kusjuures sellisest valikust või valikuga seotud õiguste kasutamisest ei tulene sellele isikule mingit kahju.

Vähemustesse kuulumise aluseks saab olla lisaks rahvusvähemusse (ja vähemusrahvusesse) kuulumisele ka puue, sooline orientatsioon jm.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 50. Vähemusrahvustel on õigus luua rahvuskultuuri huvides omavalitsusasutusi vähemusrahvuste kultuuriautonomia seaduses sätestatud tingimustel ja korras.

Eestis reguleerib vähemusrahvuste teemat vähemusrahvuste kultuuriautonomia seadus <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24535>

4. Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused (sh. keelelised õigused)

Majanduslikud, sotsiaalsed ja kultuurilised õigused arenesid aeglasemalt kui inim- ja poliitilised õigused.

ÜRO harta artikkel 55 sätestab, et luua stabiilsuse ja heaolu tingimused, mis on vajalikud rahvaste võrdõiguslikkuse ja enesemääramise põhimõtte austamisele rajatud rahulikeks ja sõbralikeks suheteks rahvaste vahel, aitab ÜRO kaasa:

- a) elanikkonna elatusaseme tõstmisele, täielikule tööhõivele ning majandusliku ja sotsiaalse progressi ning arenemise tingimustele;
 - b) rahvusvaheliste probleemide lahendamisele majanduslikul, sotsiaalsel, tervishoiu ja muudel taolistel aladel; rahvusvahelisele koostööle kultuuri ja hariduse alal;
- (www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=555597) .

ÜRO poolt vastu võetud kaks inimõiguste ülddeklaratsioonil põhinevat pakti sätestavad rahvusvahelise tunnustuse leidnud õiguse normid, mida kohaldada inimõiguste rikkumiste korral. Üks neist on majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt

(<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=23981>)

Euroopas sätestab sotsiaalsed tagatised parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=26389>)

Lisaks reguleerivad vastavat valdkonda veel ILO (Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni) konventsioonid.

Euroopa Liidu lepingu VIII jagu reguleerib sotsiaalpoliitikat, haridust, kutseõpet ja noorsoo teemat. Lisaks on veel liikmesriikidele kohustuslikud järgida eri valdkondi reguleerivad õigusaktid ja direktiivid. Oma panuse annab ühisesse EL õigusruumi arengusse EL põhiõiguste harta.

4.1. Õigus toidule

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 25 lg 1 sätestab, et igal inimesel on õigus sellisele elatustasemele, sealhulgas toit, riietus, korter, arstiabi ja vajalik sotsiaalne teenindamine, mis on nõutav tema enda ja ta perekonna tervise ja heaolu hoidmiseks, ja õigus kindlustatusele tööpuuduse, haiguse, invaliidsuse, lehestumise ja vanaduse saabumise korral või mõnel muul elatusvahenditest ilmajäämise juhul inimesest endast olenemata põhjustel.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 11 sätestab:

1. Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad igaühe õigust tema ja ta perekonna küllaldasele elatustasemele, sealhulgas piisavale toitumisele, riietusele ja elamule, ja õigust elutingimuste pidevale paranemisele. Osavõtvad riigid rakendavad vajalikke abinõusid selle õiguse teostamiseks, tunnustades sellega vabal kokkuleppel rajaneva rahvusvahelise koostöö suurt tähtsust.

2. Käesolevast paktist osavõtvad riigid, tunnustades iga inimese põhilist õigust mitte kannatada nälga, peavad individuaalselt ja rahvusvahelise koostöö korras tarvitusele võtma vajalikke abinõusid, mille hulka kuulub konkreetsete programmide elluviimine selleks, et:

a) parandada toiduainete tootmist, hoidmist ja jaotamist tehnika ja teaduse andmete laialdase kasutamise, toitumisprintsipiide alaste teadmiste levitamise ja agraarsüsteemide täiustamise või reformi teel, et saavutada looduslike ressursside kõige efektiivsem evitamine ja kasutamine; ja

b) tagada maailma toiduainetevarude õiglane jaotamine vastavalt vajadustele ja arvestades niihästi toiduaineid importivate kui ka eksportivate riikide probleeme.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 24 lg 2 p. c sätestab riikide kohustuse võidelda haigestumiste ja alatoitluse vastu, kaasa arvatud esmatasandi tervishoiu raames, kasutades muuhulgas ka käepärast tehnoloogiat ja hoolitsedes küllaldase toitva söögi ja puhta joogivee kättesaadavuse eest, arvestades keskkonna saastumise ohuga.

ÜRO Inimõiguste Nõukogu õigus toidule eriraportöör Olivier De Shutter tõi oma 2009.a. aruandes välja globaalsed probleemid ning rõhutas, et toidukriis maailmas on tõestanud poliitiliste ettevõtmiste olulisust võitluses näljaga.

4.2. Õigus tööle, puhkusele ja vabale ajale

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 23 sätestab:

1. Igal inimesel on õigus tööle, töö vabale valikule, õiglasele ja soodsatele töötingimustele ning kaitsele tööpuuduse eest.
2. Igal inimesel on ilma igasuguse diskrimineerimiseta õigus võrdsele tasule võrdse töö eest.
3. Igal töötajal on õigus õiglasele ja rahuldavale tasule, mis tagab inimväärilise elatuse temale endale ja perekonnale ja mida vajaduse korral täiendatakse sotsiaalkindlustuse teiste vahenditega.
4. Igal inimesel on õigus luua ametiühinguid ja oma huvide kaitseks ametiühingusse astuda.

Artikkel 24 sätestab, et igal inimesel on õigus puhkeajale ja vaba aja veetmisele, kaasa arvatud tööpäeva mõistlik lühendamine ja tasutav perioodiline puhkus.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelise pakti sätestab:

Artikkel 6:

1. Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad õigust tööle, milles sisaldub iga inimese õigus võimalusele teenida endale elatist tööga, mille ta valib vabalt või millega ta vabalt nõustub, ja astuvad tarvilikke samme selle õiguse tagamiseks.
2. Abinõud, mida käesolevast paktist osavõtvad riigid peavad rakendama selle õiguse täielikuks teostamiseks, sisaldavad kutsealast ja tehnilist väljaõpet ning ettevalmistust, järjekindla majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise arengu ning täieliku tootliku rakendatuse saavutamise teid ja meetodeid tingimustes, mis garanteerivad inimese põhilisi poliitilisi ja majanduslikke vabadusi.

Artikkel 7

Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad igapäevase õiguse õiglasele ja soodsatele töötingimustele, sealhulgas iseäranis:

- a) hüvitusele, mis kindlustab kõigile töötajatele miinimumina:
 - i) õiglase töötasu ja võrdse väärtusega töö eest võrdse hüvituse ilma igasuguse vahetegemiseta, kusjuures naistele peavad olema garanteeritud töötingimused, mis pole halvemad meeste omadest, ja võrdne tasu võrdse töö eest;
 - ii) rahuldavad olemasolutingimused neile endile ja nende perekondadele vastavalt käesoleva pakti sätetele;
- b) ohutustehnika ja hügieeni nõuetele vastavatele töötingimustele;
- c) kõigile ühesugusele võimalusele olla edutatud tööalasele arengule ja kvalifikatsiooni alusel;
- d) puhkusele, vabale ajale ja mõistlikule töötajate piiramisele ning tasulisele perioodilisele puhkusele, niisamuti ka tasulisele puhkepäevade eest.

Vastavat teemat käsitlevad veel ILO ja IMO (Rahvusvahelise Mereorganisatsiooni) konventsioonid.

Euroopa sotsiaalharta sätestab:

Artikkel 1. Õigus tööle

Et rakendada tulemuslikult õigust tööle, kohustuvad lepingupooled:

1. tunnistama üheks oma esmaülesandeks ja -kohustuseks võimalikult kõrge ja stabiilse tööhõive taseme saavutamise ja säilitamise, jõudmaks täieliku tööhõiveni;
2. kaitsma tõhusalt töötajate õigust teenida endale elatist vabalt valitud kutsealal;
3. looma või säilitama kõigile töötajatele tasuta tööhõiveteenused;
4. tagama sobiva kutsenõustamise, kutseõppe ja kutserehabilitatsiooni või edendama neid.

Artikkel 2. Õigus õiglastele töötingimustele

Et rakendada tulemuslikult õigust õiglastele töötingimustele, kohustuvad lepingupooled:

1. tagama vastuvõetava igapäevase ja -nädalase tööaja ning töönädala järkjärgulise lühendamise ulatuses, mida võimaldavad tootlikkuse kasv ning teised asjakohased tegurid;
2. tagama, et riiklikud pühad oleksid tasustatavad;
3. tagama vähemalt neljanädalase iga-aastase tasustatava puhkuse;
4. kõrvaldama ohtlikele või tervistkahjustavatele kutsealadele omaseid ohtusid, ja kui neid ohtusid pole veel võimalik kõrvaldada või piisavalt vähendada, tagama sellistel kutsealadel hõivatud töötajate tööaja lühendamise või tasustatava lisapuhkuse;
5. tagama iganädalase puhkeaja, mis võimaluste piires langeks kokku selles riigis või piirkonnas traditsiooniliselt puhkepäevaks peetava päevaga;
6. tagama, et töötajaid võimalikult peatselt pärast töösuhte algust, kuid mitte hiljem kui kaks kuud pärast seda informeeritaks kirjalikult töölepingu või töösuhte olulistest külgedest;
7. tagama, et öötöötajate suhtes rakendataks soodustusi, mis arvestavad nende töö eripära.

Artikkel 3. Õigus töötada ohututes ja tervislikes töötingimustes

Et rakendada tulemuslikult õigust töötada ohututes ja tervislikes töötingimustes, kohustuvad lepingupooled, konsulteerides tööandjate ja töötajate organisatsioonidega:

1. sõnastama kavakindla riikliku tööohutuse, tervishoiu ja töökeskkonna parandamise poliitika, seda rakendama ja perioodiliselt läbi vaatama. Selle poliitika esmane eesmärk on parandada tööohutust ja -tervishoidu ning vältida tööst tulenevaid, sellega seotud või selle käigus juhtuvaid õnnetusi ja tervisekahjustusi, vähendades eelkõige niipalju kui võimalik töökeskkonna ohutegureid;
2. välja andma tööohutuse ja -tervishoiu eeskirju;
3. tagama järelevalvemeetmete abil nende eeskirjade täitmise;
4. soodustama kõigile töötajatele mõeldud tervishoiualaste profülaktika- ja nõustamisteenuste järkjärgulist arengut.

Artikkel 4. Õigus saada õiglast töötasu

Et rakendada tulemuslikult õigust saada õiglast töötasu, kohustuvad lepingupooled:

1. tunnustama töötajate õigust saada niisugust töötasu, mis tagab neile ja nende perekondadele inimväärse elatustaseme;
2. tunnustama töötajate õigust saada ületunnitöö eest suuremat tasu, tehes teatud juhtudel erandeid;
3. tunnustama mees- ja naistöötajate õigust saada võrdse töö eest võrdset tasu;

4. tunnustama kõigi töötajate õigust saada töösuhte lõpetamisest teada teatud kindel aeg enne seda;
5. lubama palgast maha arvata vaid siseriiklike õigusaktide või kollektiivlepingute või vahekohtuotsustega määratud tingimustel ja ulatuses.

Nende õiguste rakendamine saavutatakse vabalt sõlmitud kollektiivlepingute, riikliku palgaregulatsioonimehhanismi või muude riigi oludele vastavate vahenditega.

Artikkel 7. Laste ja noorte õigus saada kaitset

Et rakendada tulemuslikult laste ja noorte õigust saada kaitset, kohustuvad lepingupooled:

1. kehtestama vanuse alammääraks töösuhte alustamisel 15 aastat, tehes erandi lastele, kes teevad kerget tööd, mis ei kahjusta nende tervist, moraali ega hariduse omandamist;
2. kehtestama kindlaksmääratud ohtlike või tervistkahjustavate tööde puhul vanuse alammääraks töösuhte alustamisel 18 aastat;
3. tagama, et koolikohustuslikke isikuid ei võeta niisugusele tööle, mis jätab nad ilma võimalusest täiel määral vastavat haridust saada;
4. kehtestama alla 18-aastaste isikute tööajale piirangud lähtuvalt nende üldise arengu ning esmajoonelise kutseõppe vajadusest;
5. tunnustama noortöötajate ja kutseõpilaste õigust saada õiglast palka või muud sobivat hüvitist;
6. tagama, et tööandja nõusolekul noorte poolt normaaltöötaja jooksul kutseõppele kulutatud aega käsitletakse tööpäeva osana;
7. tagama, et alla 18-aastased töötajad saavad aastas vähemalt neli nädalat tasustatavat puhkust;
8. tagama, et alla 18-aastaseid isikuid ei võeta öötöole, välja arvatud siseriiklike õigusaktidega kindlaks määratud kutsealad;
9. tagama, et siseriiklike õigusaktidega kindlaks määratud töökohtadel töötavad alla 18-aastased isikud läbiksid korrapärase arstliku kontrolli;
10. tagama laste ja noorte õiguse saada erikaitset füüsiliste ja moraalsete ohtude, eelkõige otseselt või kaudselt nende tööst tulenevate ohtude eest.

Artikkel 8. Töötavate naiste õigus emaduse kaitsele

Et rakendada tulemuslikult töötavate naiste õigust emaduse kaitsele, kohustuvad lepingupooled:

1. tagama kas tasustatava puhkuse, piisavate sotsiaalkindlustus- või riiklike toetuste kaudu, et töötavad naised saavad enne ja pärast sünnitust võtta kokku vähemalt 14 nädalat puhkust;
2. tunnustama ebaseaduslikuks, kui tööandja teatab naistöötajale töölepingu lõpetamisest pärast tööandjale rasedusest teatamist ning enne rasedus- ja sünnituspuhkuse lõppu, või selle, et tööandja teatab naistöötajale töösuhte lõpetamisest, kui etteteatamistähtaeg lõpeb nimetatud ajavahemiku kestel;
3. tagama, et oma lapsi rinnaga toitvad emad saavad selleks piisavalt vaba aega;
4. reguleerima rasedate, äsjasünnitanute ja rinnaga toitvate emade töötamist öösiti;
5. keelama rasedate, äsjasünnitanute ja rinnaga toitvate emade töö allmaakaevandustes ning muudel töödel, mis on oma ohtlikkuse, ebatervislikkuse või

füüsilise raskuse tõttu ebasobivad, ning rakendama abinõusid nende naiste tööalaste õiguste kaitsmiseks.

Artikkel 9. Õigus kutsenõustamisele

Et rakendada tulemuslikult õigust kutsenõustamisele, kohustuvad lepingupooled vastavalt vajadusele tagama kõigile, kaasa arvatud puuetega isikud, teenused, mis aitavad lahendada kutseala valiku ja karjääriga seotud probleeme, pöörates tähelepanu inimese isikuomadustele ja neist olenevale kutsesobivusele, või edendama selliste teenuste pakkumist. Selline abi peaks olema tasuta nii noortele, kaasa arvatud koolilapsed, kui ka täiskasvanutele.

Artikkel 10. Õigus kutseõppele

Et rakendada tulemuslikult õigust kutseõppele, kohustuvad lepingupooled:

1. konsulteerides tööandjate ja töötajate organisatsioonidega, tagama vastavalt vajadusele kõigile, kaasa arvatud puuetega isikud, tehnilise ja kutsealase väljaõppe või edendama seda ning looma neile tingimused tehnilise kõrghariduse ja ülikoolihariduse võimetekohaseks omandamiseks;
2. looma või edendama noormeeste ja neidude töökohal toimuva väljaõppe süsteemi ja muud süstemaatilist väljaõpet;
3. vastavalt vajadusele looma või edendama:
 - a) küllaldasi ja hõlpsasti kättesaadavaid täiskasvanud töötajate väljaõppevõimalusi;
 - b) täiskasvanud töötajate sellise ümberõppe võimalusi, mille järele tekib vajadus kas seoses tehnoloogia arenguga või uute tööhõivesuundumustega;
4. kehtestama erimeetmed kauaaegsete töötute ümberõppeks ja taasintegreerimiseks või edendama nimetatud meetmeid;
5. soodustama asjakohaste meetmetega loodud võimaluste täielikku ärakasutamist, näiteks:
 - a) vähendades mis tahes sellekohaseid makse või kaotades need;
 - b) andes teatud juhul rahalist abi;
 - c) arvates tööaja sisse tööandja nõudmisel töö ajal töötaja poolt täiendõppele kulutatud aja;
 - d) tagades piisava järelevalve ning tööandjate ja töötajate organisatsioonidega peetavate konsultatsioonide abil kutseõppe ja muude noortöötajate väljaõppevormide tõhususe ning noortöötajate üldise kaitse.

Artikkel 18. Õigus tegelda tulundustegevusega teiste lepingupoolte territooriumil

Et rakendada tulemuslikult õigust tegelda tulundustegevusega teiste lepingupoolte territooriumil, kohustuvad lepingupooled:

1. rakendama olemasolevaid õigusakte liberaalselt;
2. lihtsustama formaalsusi ning vähendama või kaotama võõrtöötajate või nende tööandjate poolt makstavaid lõive ja muid makse;
3. liberaliseerima, individuaalselt või kollektiivselt võõrtöötajate tööhõivet käsitlevaid õigusakte; tunnustades seejuures:
4. oma kodanike õigust riigist lahkuda, et teiste lepingupoolte territooriumil tulundustegevusega tegelda.

Lapse õiguste konventsioon sätestab:

Artikkel 31

1. Osalisriigid tunnustavad lapse õigust puhkusele ja jõudeajale, mida ta saab kasutada mänguks ja meelelahutuslikuks tegevuseks vastavalt eale ning vabaks osavõtuks kultuuri- ja kunstielust.
2. Osalisriigid austavad ja arendavad lapse õigust täiel määral osaleda kultuuri- ja kunstielus ning soodustavad vastavate võrdsete võimaluste pakkumist kultuuri-, kunsti-, meelelahutus- ja jõudeajategevuseks.

Artikkel 32

1. Osalisriigid tunnustavad lapse õigust olla kaitstud majandusliku ekspluateerimise eest ja töö eest, mis on ilmselt ohtlik või segab hariduse omandamist või on kahjulik lapse tervisele, kehalisele, vaimsele, hingelisele, kõlbelisele ja sotsiaalsele arengule.
2. Osalisriigid võtavad tarvitusele seadusandlikud, administratiivsed, sotsiaalsed ja kasvatustlikud abinõud kindlustamaks selle artikli sätete täitmist ja, arvestades teistes rahvusvahelistes dokumentides esitatud asjakohaseid sätteid, rõhutavad eriti:
 - a) vanuse alammäära või -määrade arvestamist töölevõtmisel;
 - b) vajalike nõuete esitamist tööaja kestusele ja töötingimustele;
 - c) vastavate karistuste või teiste sanktsioonide ettenägemist, et tagada käesoleva artikli efektiivne täitmine.

EL põhiõiguste harta artikkel 15 sätestab:

1. Igaühel on õigus teha tööd ja tegutseda vabalt valitud või vastuvõetaval kutsealal.
2. Igal liidu kodanikul on vabadus otsida tööd, töötada, teostada asutamisõigust ning pakkuda teenuseid kõikides liikmesriikides.
3. Kolmandate riikide kodanikel, kellel on luba töötada liikmesriikide territooriumil, on õigus liidu kodanikega võrdsetele töötingimustele.

Artikkel 29 sätestab, et igaühel on õigus kasutada tööhõiveteenuseid.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 29. Eesti kodanikul on õigus vabalt valida tegevusala, elukutset ja töökohta. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Kedagi ei tohi sundida tema vaba tahte vastaselt tööle ega teenistusse, välja arvatud kaitseväeteenistus või selle asendusteenistus, tööd nakkushaiguse leviku tõkestamisel, loodusõnnetuse ja katastroofi korral ning töö, mida seaduse alusel ja korras peab tegema süüdimõistetud.

Riik korraldab kutseõpet ja abistab töötajaid töö leidmisel.

Töötingimused on riigi kontrolli all.

Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühingud ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista

vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus.

Töövaidluste lahendamise korra sätestab seadus.

§ 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Kooskõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

Seadus võib piirata mõne kategooria riigiteenistujate õigust tegelda ettevõtlusega ja koonduda tulundusühendustesse (§ 31) ning õigust kuuluda erakondadesse ja mõnda liiki mittetulundusühendustesse (§ 48).

Eestis reguleerib töösuhteid töölepingu seadus

(<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13198023>)

Alaealiste tööd reguleerib lisaks veel Vabariigi Valitsuse määrus töökeskkonna ohutustegurite ja tööde loetelu, mille puhul alaealiste töötamine on keelatud

(<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13191271>)

Vabariigi Valitsuse määrusega alaealistele lubatud kerged tööd

(<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13191258>)

Töötervishoiu ja tööohutuse seadus sätestab töölepingu alusel töötavate isikute ja avalike teenistujate tööle esitatavad töötervishoiu ja tööohutuse nõuded, tööandja ja töötaja õigused ja kohustused tervisele ohutu töökeskkonna loomisel ja tagamisel, töötervishoiu ja tööohutuse korralduse ettevõtte ja riigi tasandil, vaidemenetluse korra ning vastutuse töötervishoiu ja tööohutuse nõuete rikkumise eest
www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13251221

4.3. Õigus liituda ametiühingutega

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 23 lg 4 sätestab, et igal inimesel on õigus luua ametiühinguid ja oma huvide kaitseks ametiühingusse astuda.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 8 sätestab:

1. Käesolevast paktist osavõtvad riigid kohustuvad tagama:

a) iga inimese õiguse luua oma majanduslike ja sotsiaalsete huvide realiseerimiseks ja kaitsmiseks ametiühinguid ning astuda nendesse omal valikul, kusjuures ainsaks tingimuseks on vastava organisatsiooni eeskirjade täitmine. Mainitud õiguse kasutamisele ei või teha muid kitsendusi kui need, mis on ette nähtud seadusega ja mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riikliku julgeoleku või avaliku korra huvides või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitsmiseks;

b) ametiühingute õiguse moodustada rahvuslikke föderatsioone või konföderatsioone ja viimaste õiguse rajada rahvusvahelisi ametiühinguorganisatsioone või nendega ühineda;

c) ametiühingute õiguse funktsioneerida takistamatult ilma igasuguste piiramisteta peale nende, mis on ette nähtud seadusega ja mis on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riikliku julgeoleku või avaliku korra huvides või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitsmiseks;

d) streigiõiguse tingimusel, et seda teostatakse vastavalt iga maa seadustele.

2. Käesolev artikkel ei takista seaduslike kitsenduste sisseadmist nende õiguste kasutamiseks isikutele, kes kuuluvad relvastatud jõudude, politsei või riigi administratsiooni koosseisu.

3. Miski käesolevas artiklis ei anna riikidele, kes võtavad osa Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni 1948. aasta konventsioonist assotsiatsioonide vabaduse ja organiseerumise õiguse kaitseks, õigust vastu võtta seadusandlikke akte, mis kahjustavad mainitud konventsioonis ettenähtud garantiisid, või rakendada seadust sel viisil, et see kahjustaks neid garantiisid.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 11 sätestab:

1. Igaühel on õigus rahumeelsete kogunemiste ja ühinemisvabadusele, kaasa arvatud õigus oma huvide kaitseks ametiühinguid luua ja neisse astuda.

2. Nende õiguste kasutamist ei või piirata muude kitsendustega peale nende, mis on ette nähtud seaduses ja on demokraatlikus ühiskonnas vajalikud riigi julgeoleku või ühiskondliku turvalisuse huvides, korratuste või kuritegude ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. Käesolev artikkel ei takista nende õiguste kasutamisel seaduslikke piiranguid isikutele, kes kuuluvad relvajõududesse, politseisse või riigiparaati.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta sätestab:

Artikkel 5. Õigus ühineda

Et tagada või suurendada töötajate ja tööandjate vabadust moodustada oma majandus- ja sotsiaalhuvide kaitseks kohalikke, üleriigilisi ja rahvusvahelisi organisatsioone ning nende organisatsioonidega ühineda, kohustuvad lepingupooled tagama, et siseriiklikud õigusaktid ega nende rakendamine ei kitsendaks seda vabadust. Siseriiklikud õigusaktid määravad selles artiklis ette nähtud tagatiste kehtivuse ulatuse

politsei puhul. Siseriiklikes õigusaktides määratakse kindlaks kuidas ja millises ulatuses need tagatised kehtivad relvajõududesse kuuluvate isikute suhtes.

Artikkel 6. Õigus pidada kollektiivlääbirääkimisi

Et rakendada tulemuslikult õigust pidada kollektiivlääbirääkimisi, kohustuvad lepingupooled:

1. soodustama töötajate ja tööandjate ühiskonsultatsioone;
2. soodustama vajaduse korral protseduuride loomist tööandjate või tööandjate organisatsioonide ning töötajate organisatsioonide vabatahtlikeks läbirääkimisteks, et reguleerida töösuhte- ja töötingimusi kollektiivlepinguga;
3. soodustama asjakohase lepitus- ja vabatahtliku vahekohtumehhanismi loomist ning kasutamist töövaidluste lahendamisel;
4. tunnustama töötajate ja tööandjate õigust korraldada ühisaktsioone huvikonfliktide korral, sealhulgas õigust streikida, järgides kohustusi, mis tulenevad varem sõlmitud kollektiivlepingutest.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 12 sätestab, et igaühel on õigus rahumeelselt koguneda ning moodustada ühinguid kõigil tasanditel, eelkõige poliitika, ametiühingute ja kodanikuühiskonna valdkonnas; see kätkeb igaühe õigust oma huvideks ametiühinguid luua ja neisse astuda.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 29 lg. 5 sätestab: Töötajate ja tööandjate ühingutesse ja liitudesse kuulumine on vaba. Töötajate ja tööandjate ühingud ja liidud võivad oma õiguste ja seaduslike huvide eest seista vahenditega, mida seadus ei keela. Streigiõiguse kasutamise tingimused ja korra sätestab seadus.

4.4. Õigus sotsiaalhoolekandele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 22 sätestab, et igal inimesel kui ühiskonna liikmel on õigus sotsiaalsele kindlustatusele ja tema väärikuse säilitamiseks ning tema isiksuse vabaks arenemiseks vajalike õiguste teostamisele majanduslikul, sotsiaalsel ja kultuuri alal rahvuslike jõupingutustega ja rahvusvahelise koostöö kaudu ning vastavalt iga riigi struktuurile ja vahenditele.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt sätestab:

Artikkel 9: Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad iga inimese õigust sotsiaalkindlustusele, kaasa arvatud sotsiaalhooldus.

Artikkel 10: Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad:

1. Perekonnale, mis on ühiskonna loomulik ja põhiline rakuke, peab osaks saama võimalust mööda kõige ulatuslikum kaitse ja abi, eriti tema kujunemise ajal ja senikaua, kui perekond vastutab mitteiseseisvate laste ning nende kasvatamise eest. Abielu peab sõlmitama abiellu astujate vabal kokkuleppel.
2. Eriline kaitse peab osaks saama emadele enne ja pärast sünnitust teatud mõistliku aja piires. Selle perioodi jooksul peavad töötavad emad saama tasulist puhkust või puhkust piisava abirahaga sotsiaalkindlustuse poolt.
3. Erilisi abinõusid tuleb rakendada kõigi laste ja noorukite kaitseks ning abistamiseks ilma igasuguse diskrimineerimiseta perekondliku päritolu või mõne muu tunnuse alusel. Lapsed ja noorukid peavad olema kaitstud majandusliku ja sotsiaalse ekspluateerimise eest. Nende töö kasutamine aladel, mis on kahjulikud nende kõlblusele ja tervisele või on eluohtlikud ning võivad kahjustada nende normaalset arengut, peab olema seadusega karistatav. Lisaks sellele peavad riigid kehtestama vanusepiirid, millest nooremate laste palgatöö kasutamine on keelatud ja seadusega karistatav.

Lapse õiguste konventsioon:

Artikkel 18 lg 3 sätestab, et osalisriigid võtavad tarvitusele kõik vajalikud abinõud, et tagada töötavate vanemate laste õigus lasteasutuste, lastekaitseteenistuste jm. hüvedele.

Artikkel 19

1. Osalisriigid rakendavad kõiki seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja haridusalaseid abinõusid, et kaitsta last igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu või kuritarvituse, hooletussejätmise, hooletu või julma kohtlemise või ekspluateerimise, kaasa arvatud seksuaalse kuritarvituse eest, kui laps viibib vanema(te), seadusliku hooldaja või seaduslike hooldajate või mõne teise lapse eest hoolitseva isiku hoole all.
2. Niisugused kaitseabinõud peaksid hõlmama tõhusaid vahendeid sotsiaalprogrammide ellurakendamiseks, mis tagaksid vajaliku toetuse lapsele ja nendele, kes tema eest hoolitsevad, samuti ka muude eelpool nimetatud lapse väärkohtlemise juhtude vältimise, kindlakstegemise, neist teatamise, nendele osutamise, nende uurimise, käsitlemise ja järelmenetluse ning vajadusel kohtuliku sekkumise.

Artikkel 20

1. Lapsel, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäetud perekondlikust miljööst või kellel tema enese huvides ei ole lubatud jääda sellesse keskkonda, on õigus riigi erilisele kaitsele ja abile.
2. Osalisriigid kindlustavad vastavalt oma seadustele alternatiivse hoolitsuse sellise lapse eest.
3. Sellise hoolitsuse hulka peab muuhulgas kuuluma kasulapse võtmine, Islami seaduste kafalah, adopteerimine või vajadusel sobivatesse lasteasutustesse paigutamine. Lõpptulemust silmas pidades peab pöörama vajalikku tähelepanu soovitatavale lapse üleskasvatamise järjepidevusele ja lapse etnilisele, usulisele, kultuurilisele ja keelelisele päritolule.

Euroopa sotsiaalharta sätestab:

Artikkel 12. Õigus sotsiaalkindlustusele

Et rakendada tulemuslikult õigust sotsiaalkindlustusele, kohustuvad lepingupooled:

1. looma või säilitama sotsiaalkindlustussüsteemi;
2. tagama sotsiaalkindlustussüsteemi toimimise vähemalt sellisel tasemel, mis on vajalik Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksi ratifitseerimiseks;
3. püüdma järk-järgult tõsta sotsiaalkindlustussüsteemi taset;
4. sõlmides asjakohaseid kahe- ja mitmepoolseid kokkuleppeid või kasutades muid võimalusi, võtma meetmeid, mis nendes kokkulepetes kindlaks määratud tingimuste kohaselt tagavad:
 - a) oma kodanike ja teiste lepingupoolte kodanike võrdse kohtlemise sotsiaalkindlustusõiguste valdkonnas, kaasa arvatud sotsiaalkindlustusalastest õigusaktidest tulenevate hüvitiste säilimine, vaatamata kaitstavate isikute mis tahes liikumisele lepingupoolte territooriumidel;
 - b) sotsiaalkindlustusõiguste andmise, säilitamise ja taastamise niisuguste vahenditega nagu kindlustus- ja tööperioodide liitmine, mida tehakse lepingupoolte õigusaktide alusel.

Artikkel 13. Õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi

Et rakendada tulemuslikult õigust saada sotsiaal- ja meditsiiniabi, kohustuvad lepingupooled:

1. tagama, et iga piisavate elatusvahenditeta isik, kes pole suuteline oma tööga või muude allikate, eelkõige sotsiaalkindlustussüsteemi hüvitiste kaudu selliseid vahendeid hankima, saab küllaldast abi ning haigestumise korral oma seisundile vastavat hooldust;
2. tagama, et selline abi ei ahendaks selle saaja poliitilisi või sotsiaalseid õigusi;
3. sätestama, et igaüks võib saada asjaomaste avalik-õiguslike või eraõiguslike talituste kaudu niisugust nõustamist või isiklikku abi, mis on vajalik vältimaks, kõrvaldamaks või leevendamaks tema või tema perekonna elamist puuduses;
4. rakendama käesoleva artikli lõigetes 1, 2 ja 3 sätestatud võrdselt oma kodanikele ja seaduslikult oma territooriumil viibivatele teiste lepingupoolte kodanikele, lähtudes 11. detsembril 1953 Pariisis alla kirjutatud Euroopa sotsiaal- ja arstiabi konventsioonist tulenevatest kohustustest.

Artikkel 14. Õigus kasutada sotsiaalhoolekande teenuseid

Et rakendada tulemuslikult õigust kasutada sotsiaalhoolekande teenuseid, kohustuvad lepingupooled:

1. edendama või osutama teenuseid, mis sotsiaaltöömeetodite kasutamise abil suurendavad nii üksikisikute kui ka ühiskonnagruppide heaolu ning soodustavad nende arengut ja sotsiaalset kohanemist;
2. toetama üksikisikute ning vabatahtlike või muude organisatsioonide osavõttu niisuguste teenuste loomisest ja pakkumisest.

Artikkel 15. Puuetega isikute õigus elada iseseisvalt, sotsiaalselt integreeruda ja võtta osa ühiskonna elust

Et rakendada tulemuslikult puuetega inimeste õigust elada iseseisvalt, sotsiaalselt integreeruda ja võtta osa ühiskonna elust, sõltumata nende vanusest ning puude põhjusest ja laadist, kohustuvad lepingupooled eelkõige:

1. võtma meetmeid, et puuetega inimesi nõustada, koolitada ja kutsealaselt välja õpetada üldsüsteemide raames, või kui see pole võimalik, siis spetsialiseeritud avalik-õiguslike või eraõiguslike struktuuride kaudu;
2. suurendama nende tööhõivet meetmete abil, mille eesmärk on julgustada tööandjaid palkama ja hoidma puuetega isikuid töö tavalises töökeskkonnas, ning kohandama töötingimusi vastavalt puuetega inimeste vajadustele või kui see puude laadi tõttu võimalik ei ole, kohandama või looma puude raskusastmele vastavaid kaitstud töökohti. Teatud juhtudel võib selliste meetmetega kaasneda vajadus spetsialiseeritud tööhõive- ja tugiteenuste järele;
3. edendada nende täielikku sotsiaalset integreerumist ning osavõttu ühiskondlikust elust meetmete abil (kaasa arvatud tehnilised abivahendid), mille eesmärk on suhtlemis- ja liikumistakistuste ületamine ning transpordi, eluaseme ja kultuuritegevuse ning vaba aja veetmise võimaluste kättesaadavaks tegemine.

Artikkel 16. Perekonna õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset

Et kindlustada vajalikud eeldused perekonna kui ühiskonna aluse täielikuks arenguks, kohustuvad lepingupooled edendama perekonnaelu majanduslikku, õiguslikku ja sotsiaalset kaitset sotsiaal- ja peretoetuste, maksukorralduse, peredele eluaseme võimaldamise, äsjaabiellunute toetuste ning teiste asjakohaste meetmetega.

Artikkel 17. Laste ja noorte õigus saada sotsiaalset, õiguslikku ja majanduslikku kaitset

Et kindlustada tulemuslikult laste ja noorte õigust kasvada üles keskkonnas, kus neil oleksid võimalused oma isiksuse ning füüsiliste ja vaimsete võimete täielikuks arenguks, kohustuvad lepingupooled kas otseselt või koostöös avalik-õiguslike ja eraõiguslike organisatsioonidega rakendama kõiki asjakohaseid ja vajalikke meetmeid eesmärgiga:

1. a) tagada eelkõige otstarbekohaste institutsioonide ning teenuste loomise ja säilitamise kaudu, et lastel ja noortel, arvestades nende vanemate õigusi ja kohustusi, oleks võimalik saada vajalikku hooldust, abi, haridust ja väljaõpet;
 - b) kaitsta lapsi ja noori hooletussejätmise, vägivalda ja ekspluateerimise eest;
 - c) tagada riigipoolne kaitse ja eriabi lastele ja noortele, kes ajutiselt või alaliselt on ilma jäänud oma perekonna toetusest;
2. tagada lastele ja noortele tasuta alg- ja keskkooliõpe ning soodustada nende regulaarset kooliskäimist.

EL põhiõiguste harta artikkel 34 sätestab:

1. Liit tunnustab ja asustab õigust sotsiaalkindlustushüvitistele ja

sotsiaalteenustele, mille kaudu pakutakse liidu õiguse ning siseriiklike õigusaktide ja tavadega ettenähtud eeskirjade kohast kaitset raseduse, sünnituse, haiguse, tööõnnetuste, ülalpeetavaks muutumise, eakuse või töökoha kaotuse korral.

2. Igaühel, kelle elukoht on Euroopa Liidus ja kes seal seaduslikult liigub, on õigus saada sotsiaalkindlustushüvitisi ja sotsiaalseid soodustusi liidu õiguse ning siseriiklike õigusaktide ja tavade kohaselt.
3. Sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vastu võitlemiseks tunnustab ja austab liit õigust sotsiaalabile ja eluasemetoetusele, et tagada liidu õiguse ning siseriiklike õigusaktide ja tavadega ettenähtud eeskirjade kohaselt rahuldav elu kõigile neile, kellel puuduvad piisavad elatusvahendid.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 28 sätestab, et igaühel on õigus tervise kaitsele.

Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet.

Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

4.5. Õigus tervisele ja inimväärsele, tervist ja heaolu tagavale elatustasemele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 25 lg 1 sätestab, et igal inimesel on õigus sellisele elatustasemele, sealhulgas toit, riietus, korter, arstiabi ja vajalik sotsiaalne teenindamine, mis on nõutav tema enda ja ta perekonna tervise ja heaolu hoidmiseks, ja õigus kindlustatusele tööpuuduse, haiguse, invaliidsuse, leestumise ja vanaduse saabumise korral või mõnel muul elatusvahenditest ilmajäämise juhul inimesest endast olenemata põhjustel.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelise pakt:

Artikkel 11 lg 1 sätestab, et käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad igaühe õigust tema ja ta perekonna küllaldasele elatustasemele, sealhulgas piisavale toitumisele, riietusele ja elamule, ja õigust elutingimuste pidevale paranemisele. Osavõtvad riigid rakendavad vajalikke abinõusid selle õiguse teostamiseks, tunnustades sellega vabal kokkuleppel rajaneva rahvusvahelise koostöö suurt tähtsust.

Artikkel 12 sätestab:

1. Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad iga inimese õigust maksimaalsele füüsilisele ja psüühilisele tervisele.
2. Abinõud, mida käesolevast paktist osavõtvad riigid selle õiguse täielikuks teostamiseks peavad tarvitusele võtma, sisaldavad samme, mis on vajalikud, et:
 - a) kindlustada surnult sündimise ja laste suremuse vähenemine ning lapse tervislik areng;
 - b) parandada igati väliskeskkonna hügieeni ja tööhügieeni tööstuses;
 - c) ära hoida ja ravida epideemilisi, endeemilisi, kutse- ja teisi haigusi ja võidelda nendega;
 - d) luua tingimused, mis tagaksid kõigile arstiabi ja meditsiinilise hoolitsuse haiguse korral.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 27 sätestab:

1. Osalisriigid tunnustavad iga lapse õigust eluasemele, mis vastaks lapse kehalisele, vaimsele, hingelisele, kõlblisele ja sotsiaalsele arengule.
2. Vanema(te) või teiste lapse eest vastutavate isikute esmane kohustus on tagada vastavalt oma võimetele ja rahalistele võimalustele lapse arenguks vajalikud elutingimused.
3. Osalisriigid võtavad vastavalt oma riigi tingimustele ja võimalustele tarvitusele asjakohased abinõud vanemate ja teiste lapse eest vastutavate isikute toetamiseks selle õiguse elluviimisel ja vajaduse korral annavad materiaalselt abi ning toetavad programme, eriti toitlustamise, riietamise ja peavarju küsimustes.
4. Osalisriigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et tagada lapse ülalpidamine tema vanemate või teiste lapse eest materiaalselt vastutust kandvate isikute poolt, seda nii osalisriigis kui ka välismaal. Eriti kui lapse eest materiaalselt vastutav isik ei ela lapsega samas riigis, aitavad osalisriigid kaasa nii ühinemisele rahvusvaheliste kokkulepetega või selliste lepete sõlmimisele kui ka muude kohaste korralduste tegemisele.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta sätestab:

Artikkel 11. Õigus tervise kaitsele

Et rakendada tulemuslikult õigust tervise kaitsele, kohustuvad lepingupooled kas otseselt või koostöös avalik-õiguslike ja eraõiguslike organisatsioonidega võtma vajalikke meetmeid, et muu hulgas:

1. võimaluste piires likvideerida terviserikete põhjused;
2. luua tervise parandamiseks ja isikliku vastutuse tõstmiseks terviseküsimumustes nõustamis- ja väljaõppevõimalused;
3. hoida niipalju kui võimalik ära epideemilisi, endeemilisi ja muid haigusi ning õnnetusi.

Artikkel 13. Õigus saada sotsiaal- ja meditsiiniabi

Et rakendada tulemuslikult õigust saada sotsiaal- ja meditsiiniabi, kohustuvad lepingupooled:

1. tagama, et iga piisavate elatusvahenditeta isik, kes pole suuteline oma tööga või muude allikate, eelkõige sotsiaalkindlustussüsteemi hüvitiste kaudu selliseid vahendeid hankima, saab küllaldast abi ning haigestumise korral oma seisundile vastavat hooldust;
2. tagama, et selline abi ei ahendaks selle saaja poliitilisi või sotsiaalseid õigusi;
3. sätestama, et igäüks võib saada asjaomaste avalik-õiguslike või eraõiguslike talituste kaudu niisugust nõustamist või isiklikku abi, mis on vajalik vältimaks, kõrvaldamaks või leevendamaks tema või tema perekonna elamist puuduses;
4. rakendama käesoleva artikli lõigetes 1, 2 ja 3 sätestatud võrdselt oma kodanikele ja seaduslikult oma territooriumil viibivatele teiste lepingupoolte kodanikele, lähtudes 11. detsembril 1953 Pariisis alla kirjutatud Euroopa sotsiaal- ja arstiabi konventsioonist tulenevatest kohustustest.

Artikkel 30. Õigus kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest

Et rakendada tulemuslikult õigust kaitsele vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse eest, kohustuvad lepingupooled:

- a) võtma üldise ja kooskõlastatud tegevuse raames meetmeid, suurendamaks vaesuses elavate või sotsiaalselt tõrjutud isikute ja nende perekonnaliikmete ning sellesse riskigruppi kuulujate tegelikke võimalusi leida tööd ja eluaset, saada väljaõpet ja haridust ning kasutada kultuuri-, sotsiaal- ja meditsiiniabi;
- b) neid meetmeid aeg-ajalt läbi vaatama, et neid vajaduse korral kohandada.

Artikkel 31. Õigus eluasemele

Et rakendada tulemuslikult õigust eluasemele, kohustuvad lepingupooled võtma meetmeid, mille eesmärk on:

1. teha kättesaadavaks kindlale tasemele vastav eluase;
2. hoida ära ja vähendada kodutust, et see järk-järgult kaotada;
3. muuta eluaseme hind kättesaadavaks piisava sissetulekuta isikutele.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta:

Artikkel 34 lg 3 sätestab, et sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vastu võitlemiseks tunnustab ja austab liit õigust sotsiaalabile ja eluasemetoetusele, et tagada liidu õiguse ning siseriiklike õigusaktide ja tavadega ettenähtud eeskirjade kohaselt rahuldav elu kõigile neile, kellel puuduvad piisavad elatusvahendid.

Artikkel 35 sätestab, et igäühel on õigus ennetavale tervishoiule ning ravile siseriiklike õigusaktide ja tavadega ettenähtud tingimustel. Kõigil liidu poliitika ja meetmete määratlemisel ja rakendamisel tagatakse inimeste tervise kõrgetasemeline kaitse.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 28 sätestab, et igäühel on õigus tervise kaitsele. Eesti kodanikul on õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra sätestab seadus. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikuga ka Eestis viibival välisriigi kodanikul ja kodakondsuseta isikul.

Riik soodustab vabatahtlikku ja omavalitsuse hoolekannet.

Lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

4.6. Õigus perekonna kaitstusele

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 12 sätestab, et kellegi isiklikku ja perekonnaellu ei või meelevaldselt vahele segada, kellegi korteripuutumast, kirjavahetuse saladust või au ja reputatsiooni ei või meelevaldselt määrada. Igal Inimesel on õigus seaduse kaitsele selliste vahelesegamist eest.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste artikkel 10 sätestab, et käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad:

1. Perekonnale, mis on ühiskonna loomulik ja põhiline rakuke, peab osaks saama võimalust mööda kõige ulatuslikum kaitse ja abi, eriti tema kujunemise ajal ja senikaua, kui perekond vastutab mitteiseseisvate laste ning nende kasvatamise eest. Abielu peab sõlmitama abiellu astujate vabal kokkuleppel.
2. Eriline kaitse peab osaks saama emadele enne ja pärast sünnitust teatud mõistliku aja piires. Selle perioodi jooksul peavad töötavad emad saama tasulist puhkust või puhkust piisava abirahaga sotsiaalkindlustuse poolt.
3. Erilisi abinõusid tuleb rakendada kõigi laste ja noorukite kaitseks ning abistamiseks ilma igasuguse diskrimineerimiseta perekondliku päritolu või mõne muu tunnuse alusel. Lapsed ja noorukid peavad olema kaitstud majandusliku ja sotsiaalse ekspluateerimise eest. Nende töö kasutamine aladel, mis on kahjulikud nende kõlblusele ja tervisele või on eluohtlikud ning võivad kahjustada nende normaalset arengut, peab olema seadusega karistatav. Lisaks sellele peavad riigid kehtestama vanusepiirid, millest nooremate laste palgatöö kasutamine on keelatud ja seadusega karistatav.

Kodaniku-ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 17 sätestab:

1. Kellegi isiklikku või perekonnaellu ei tohi meelevaldselt või ebaseaduslikult vahele segada, kellegi korteripuutumast, kirjavahetuse saladusele, aule ja reputatsioonile ei tohi meelevaldselt või ebaseaduslikult kallale kippuda.
2. Igal inimesel on õigus seaduse kaitsele selliste vahelesegamiste ja kallalekippumiste eest.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 16 sätestab:

1. Mitte ühegi lapse eraellu, perekonnaellu, kodusse ega kirjavahetusse ei või meelevaldselt ega ebaseaduslikult sekkuda, samuti ei tohi ebaseaduslikult rünnata tema au ja head mainet.
2. Lapsel on õigus seaduslikule kaitsele niisuguse vahelesegamise ja rünnakute vastu.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 8 sätestab:

1. Igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu ja kodu ning korrespondentsi saladust.
2. Võimud ei sekku selle õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse

või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta artikkel 16 sätestab, et kindlustada vajalikud eeldused perekonna kui ühiskonna aluse täielikuks arenguks, kohustuvad lepingupooled edendama perekonnaelu majanduslikku, õiguslikku ja sotsiaalset kaitset sotsiaal- ja peretoetuste, maksukorralduse, peredele eluaseme võimaldamise, äsjaabiellunute toetuste ning teiste asjakohaste meetmetega.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 7 sätestab, et igapähe on õigus sellele, et austatakse tema era- ja perekonnaelu, kodu ja edastatavate sõnumite saladust.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 27 lg 1 sätestab, et perekond rahva püsümise ja kasvumise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all.

4.7. Õigus haridusele ja osalemisele ühiskonna kultuurielus

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 26 sätestab:

1. Igal inimesel on õigus haridusele. Haridus peab olema tasuta vähemalt alg- ja üldhariduse osas. Algharidus peab olema kohustuslik. Tehniline ja kutseharidus peab olema kättesaadav kõigile ja kõrgem haridus võrdselt kättesaadav kõigile vastavalt igauue võimetele.

2. Haridus peab olema suunatud inimesiksuse täielikult arendamisele ja inimõigustest ning põhivabadustest lugupidamise suurendamisele. Haridus peab kaasa aitama vastastikusele mõistmisele, sallivusele ja sõprusele kõigi rahvaste, rassiliste ja usuliste rühmituste vahel ning soodustama Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tegevuste rahu säilitamisel.

Artikkel 27 sätestab:

1. Igal inimesel on õigus ühiskonna kultuurielust vabalt osa võtta, kunsti nautida, teaduse progressi oma panus anda ja selle progressi hüvesid kasutada.

2. Igal inimesel on õigus oma moraalsete ja materiaalsete huvide kaitsele, mis johtuvad teaduslikest töödest, kunsti- ja kirjandusteostest, mille autoriks ta on.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt sätestab:

Artikkel 13

1. Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad iga inimese õigust haridusele. Nad on ühel arvamusel, et haridus peab tagama iga inimesiku täieliku arengu, looma väarikustunde, tugevdama lugupidamist inimese õiguste ja põhivabaduste vastu. Nad on ühel arvamusel, et haridus peab andma kõigile võimaluse olla vaba ühiskonna kasulikuks liikmeks, soodustama vastastikust mõistmist, sallivust ja sõprust kõigi rahvaste ja rasside, etniliste ja religioossete gruppide vahel ja kaasa aitama Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni tööle rahu kindlustamisel.

2. Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnistavad, et selle õiguse täielikuks teostamiseks:

a) peab algharidus olema kõigile kohustuslik ja tasuta;

b) keskharidus tema mitmesugustes vormides, kaasa arvatud kutsealane tehniline keskharidus, peab olema avalik ja kõigi abinõude, sealhulgas tasuta hariduse järkjärgulise sisseseadmise teel kättesaadavaks muudetud;

c) kõrgharidus peab olema kõigile, vastavalt igauue võimetele, ühtviisi kättesaadav. Selleks tuleb rakendada kõiki vajalikke abinõusid, kaasa arvatud tasuta hariduse järkjärguline sisseseadmine;

d) võimalust mööda tuleb edendada või intensiivistada elementaarhariduse andmist neile, kes pole läbi teinud või lõpetanud oma alghariduse täielikku kursust;

e) peab aktiivselt arendama kõigi astmete koolivõrku, kehtestama rahuldava stipendiumide süsteemi ja pidevalt parandama õpetajate materiaalseid tingimusi.

3. Käesolevast paktist osavõtvad riigid kohustuvad austama vanemate ja vastavatel juhtudel seaduslike hooldajate vabadust valida oma lastele nii riigivõimude poolt asutatud koole kui ka teisi koole, mis vastavad tolele hariduse miinimumnõudele, mida riik võib määrata või kinnitada, ning tagada oma laste usuline ja kõlbeline kasvatus vastavalt omaenda veendumustele.

4. Käesoleva artikli ühtki osa ei tohi tõlgendada kui üksikisikute ja asutuste õiguste vähendamist luua õppeasutusi ja juhtida neid tingimusel, et peetakse kinni käesoleva

artikli 1. punktis esitatud printsiipidest ning nõudmisest, et haridus, mida niisugustes õppeasutustes antakse, vastaks sellele nõudmiste miinimumile, mida võib kindlaks määrata riik.

Artikkel 14

Iga käesolevast paktist osavõttev riik, kes osavõtjate hulka astumise ajaks pole emamaal või teistel tema jurisdiktsiooni all olevatel territooriumidel kehtestanud kohustuslikku tasuta algharidust, kohustub kahe aasta jooksul välja töötama ja vastu võtma üksikasjaliku abinõude plaani selleks, et järk-järgult — mõistliku tähtaja jooksul, mis peab olema näidatud selles plaanis — ellu viia kohustuslik tasuta üldharidus.

Artikkel 15

1. Käesolevast paktist osavõtavad riigid tunnustavad iga inimese õigust:

- a) osa võtta kultuurielust;
 - b) kasutada teaduse saavutusi ja rakendada neid praktikas;
 - c) saada kaitset moraalsetele ja materiaalsetele huvidele, mis on tekkinud seoses mis tahes teaduslike, kirjanduslike või kunstialaste töödega, mille autoriks ta on.
2. Abinõud, mida käesolevast paktist osavõtavad riigid peavad rakendama selle õiguse täielikuks teostamiseks, sisaldavad sätteid, mis on vajalikud teaduse ja kultuuri saavutuste kaitsmiseks, arendamiseks ja levitamiseks.
3. Käesolevast paktist osavõtavad riigid kohustuvad austama teaduslikuks uurimistöök ja loominguliseks tegevuseks hädavajalikku vabadust.
4. Käesolevast paktist osavõtavad riigid tunnustavad kasu, mida annab rahvusvaheliste kontaktide ja koostöö edendamine ning arendamine teaduse ja kultuuri vallas.

Lapse õiguste konventsioon sätestab:

Artikkel 28

1. Osalisriigid tunnustavad lapse õigust haridusele. Pidades silmas selle õiguse järjekindlat elluviimist ja lähtudes võrdsete võimaluste printsiibist, nemad omalt poolt:

- a) teevad alghariduse kõigile kohustuslikuks ja tasuta kättesaadavaks;
 - b) soodustavad keskhariduse eri vormide arendamist, kaasa arvatud üld- ja kutseharidus, tehes need igale lapsele kättesaadavaks, ning rakendavad selliseid abinõusid, nagu tasuta hariduse juurutamine ja vajaduse korral rahalise abi andmine;
 - c) teevad kõrghariduse kõikide vastavate vahenditega kättesaadavaks kõigile vastavalt nende võimetele;
 - d) teevad hariduse ja erialase ettevalmistamise informatsiooni ja juhendmaterjalid kättesaadavaks kõigile lastele;
 - e) rakendavad meetmeid, mis tagaksid korrapärase koolikohustuse täitmise ja väljalangevuse vähendamise.
2. Osalisriigid rakendavad kõiki vajalikke abinõusid, et distsipliin koolis vastaks lapse inimväärikusele ja oleks kooskõlas käesoleva konventsiooniga.
3. Osalisriigid arendavad rahvusvahelist koostööd haridusküsimustes ja aitavad sellele kaasa, pidades eelkõige silmas harimatuse ja kirjaoskamatusse likvideerimist kogu maailmas, ning hõlbustavad juurdepääsu teaduslikele ja tehnilistele teadmistele ning

tänapäeva õpetamismeetoditele. Sellega seoses tuleb eriti arvestada arengumaade vajadusi.

Artikkel 29

1. Osalisriigid on jõudnud kokkuleppele, et lapse haridus on suunatud:
 - a) lapse isiksuse, vaimuannete, vaimsete ja kehaliste võimete potentsiaali võimalikult täiuslikuks arendamiseks;
 - b) inimõiguste ja põhivabaduste ning ÜRO põhikirjas talletatud põhimõtete vastu lugupidamise kujundamiseks;
 - c) austuse kasvatamiseks lapse vanemate, tema oma kultuuriidentiteedi, keele ja väärtuste, tema elukohamaa rahvuslike väärtuste, tema sünnimaa vastu ja teiste, tema omast erinevate kultuuride vastu;
 - d) lapse ettevalmistamiseks vastutusvõimeliseks eluks vabas ühiskonnas mõistmise, rahu, sallivuse, sugude vahelise võrdsuse, kõikide rahvaste vahelise sõpruse, etniliste, rahvuslike ja usuliste rühmituste ja põliselanike rühmituste vahelise sõpruse vaimus;
 - e) looduskeskkonna vastu lugupidamise kasvatamiseks.
2. Ükski käesoleva artikli ega 28. artikli lõige ei ole tõlgendatav sekkumisena isiksuse vabadusse ja nende organite tegevusse, kes loovad ja juhivad haridusasutusi ning kes järgivad alati selle artikli 1. lõikes esitatud printsiipide täitmist ning jälgivad, et niisugustes haridusasutustes antud haridus vastaks riigis kehtestatud miinimumtasemele.

Artikkel 31

1. Osalisriigid tunnustavad lapse õigust puhkusele ja jõudeajale, mida ta saab kasutada mänguks ja meelelahutuslikuks tegevuseks vastavalt eale ning vabaks osavõtuks kultuuri- ja kunstielust.
 2. Osalisriigid austavad ja arendavad lapse õigust täiel määral osaleda kultuuri- ja kunstielus ning soodustavad vastavate võrdsete võimaluste pakkumist kultuuri-, kunsti-, meelelahutus- ja jõudeajategevuseks.
- Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni esimese protokolli artikkel 2 sätestab õiguse haridusele. Kedagi ei või jätta ilma õigusest haridusele. Endale võetud mis tahes haridus- ja õpetamisfunktsioone täites peab riik austama vanemate õigust tagada lastele nende endi usuliste ja filosoofiliste veendumustega kooskõlas olev haridus.

EL põhiõiguste harta:

Artikkel 13 sätestab kunsti ja teaduse vabaduse. Kunsti ja teadusuuringuid ei piirata. Akadeemilist vabadust austatakse.

Artikkel 14 sätestab õiguse haridusele:

1. Igäühel on õigus haridusele ning õigus saada kutse- ja täiendusõpet.
2. See õigus kätkeb võimalust saada tasuta kohustuslikku haridust.
3. Vabadust austada demokraatia põhimõtetest lähtudes haridusasutusi ja vanemate õigust tagada lastele oma usuliste, filosoofiliste ja pedagoogiliste veendumuste kohane haridus ja õpetamine austatakse nimetatud vabaduse ja õiguse kasutamist reguleerivate siseriiklike õigusaktide kohaselt.

Artikkel 22 sätestab kultuurilise, usulise ja keelelise mitmekesisuse austamise.

Eesti Vabariigi põhiseaduse preambula sätestab, et kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade võttis Eesti rahvas põhiseaduse vastu.

§ 37. Igaühel on õigus haridusele. Õppimine on kooliealistel lastel seadusega määratud ulatuses kohustuslik ning riigi ja kohalike omavalitsuste üldhariduskoolides õppemaksuta.

Et teha haridus kättesaadavaks, peavad riik ja kohalikud omavalitsused ülal vajalikul arvul õppeasutusi. Seaduse alusel võib avada ja pidada ka muid õppeasutusi, sealhulgas erakoole.

Laste hariduse valikul on otsustav sõna vanematel.

Igaühel on õigus saada eestikeelset õpetust. Õppekeele vähemusrahvuse õppeasutuses valib õppeasutus.

Hariduse andmine on riigi järelevalve all.

§ 38. Teadus ja kunst ning nende õpetused on vabad.

Ülikoolid ja teadusasutused on seaduses ettenähtud piires autonoomsed.

§ 39. Autoril on võõrandamatu õigus oma loomingule. Riik kaitseb autori õigusi.

Eesti Vabariigi haridusseaduse ülesanne on õiguslikult tagada haridussüsteemi kujunemine, toimimine ning areng

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13198443>

4.8. Õigus vara omamisele ja kaitsele selle meelevaldse võõrandamise eest

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 17 sätestab:

1. Igal inimesel on õigus vara omamisele nii üksikult kui ka teistega koos.
2. Kellelki ei või tema vara meelevaldselt ära võtta.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni esimese protokolliga artikkel 1 sätestab, et igal füüsilisel või juriidilisel isikul on õigus oma omandit segamatult kasutada. Kellelki ei või võtta tema omandit muidu, kui üldistes huvides ja seaduses ettenähtud tingimustel ning rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtteid järgides. Eelnenud sätted ei piira siiski mingil viisil riigi õigust vajadusel kehtestada seadusi vara üldistes huvides kasutamise kontrollimiseks või maksude, maksete või trahvide tasumise tagamiseks.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 17 sätestab õiguse omandile:

1. Igaühel on õigus vallata, kasutada, käsutada ja parandada oma seaduslikul teel saadud omandit. Kellelki ei tohi tema omandit ära võtta, kuid üldistes huvides ja seaduses ettenähtud juhtudel ja tingimustel ning õigeaegse ja õiglase hüvituse eest. Omandi kasutamist võib reguleerida seadusega niivõrd, kui see on vajalik üldistes huvides.
2. Intellektuaalomandit kaitstakse.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 32. Igaühe omand on puutumatu ja võrdselt kaitstud. Omandit võib omaniku nõusolekuta võõrandada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras üldistes huvides õiglase ja kohese hüvituse eest. Igaühel, kelle vara on tema nõusolekuta võõrandatud, on õigus pöörduda kohtusse ning vaidlustada vara võõrandamine, hüvitus või selle suurus.

Igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus. Omandit ei tohi kasutada üldiste huvide vastaselt.

Seadus võib üldistes huvides sätestada vara liigid, mida tohivad Eestis omandada ainult Eesti kodanikud, mõnda liiki juriidilised isikud, kohalikud omavalitsused või Eesti riik.

Pärimisõigus on tagatud.

§ 33. Kodu on puutumatu. Ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses.

5. Inimõiguste kaitse sõjalistes konfliktides

ÜRO põhikirja <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=555597> artikkel 1 lg 1 sätestab, et ÜRO eesmärk on säilitada rahvusvahelist rahu ja julgeolekut. Rahu ähvardava ohu vältimiseks ja kõrvaldamiseks ning agressiooniaktide või muude rahu rikkumiste mahasurumiseks rakendada tõhusaid kollektiivseid meetmeid. Rahvusvahelisi tülisid või olukordi, mis võivad viia rahu rikkumiseni, reguleerida või lahendada rahulike vahenditega vastavalt õigluse ja rahvusvahelise õiguse põhimõtetele.

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti ja majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelise pakti preambula lg 1 sätestab: paktidest osavõtvad riigid peavad silmas, et vastavalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirjas väljakuulutatud printsiipidele on vabaduse, õigluse ja üldise rahu aluseks inimühiskonna iga liikme väärikuse ning võrdsete ja võõrandamatute õiguste tunnustamine.

Inimeste ja nende õiguste kaitset relvakonfliktides ning sõja olukorras käsitlevad alljärgnevad Genfi konventsioonid:

12. augusti 1949 Genfi (I) konventsioon haavatute ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal

12. augusti 1949 Genfi (II) konventsioon haavatud, haigete ja merehädas sõjaväelaste olukorra parandamise kohta merel

Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon

Tsiviilisikute sõjagaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon

12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta

12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (II) lisaprotokoll siseriiklike relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 38 sätestab:

1. Osalisriigid kohustuvad austama ja kindlustama, et peetaks kinni relvakonfliktide puhul nende suhtes kohaldatava rahvusvahelise humanitaarõiguse sätetest, mis on olulised lapse seisukohast.
2. Osalisriigid võtavad kõik võimalikud meetmed, et vältida alla 15aastaste laste otsest osavõttu sõjategevusest.
3. Osalisriigid hoiduvad oma relvajõududesse värbamast alla 15aastaseid isikuid. Värvates relvajõududesse isikuid, kes on vähemalt 15aastased, kuid kes ei ole veel saanud 18aastaseks, püüavad osalisriigid eelistada neist vanimaid.
4. Vastavalt rahvusvahelises humanitaarõiguses sätestatud kohustustele kaitsta tsiviilelanikkonda relvakonfliktides rakendavad osalisriigid kõiki võimalikke

abinõusid, et tagada kaitse ja hoolitsus neile lastele, kelle elu mõjutab sõjaline konflikt.

Eesti on heaks kiitnud lapse õiguste konventsiooni fakultatiivprotokolli laste kaasamise kohta relvastatud konfliktidesse <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=614438>, kuid ei ole seda veel ratifitseerinud.

Rahvusvahelise kriminaalkohtu Rooma statuut <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=78574> sätestab rahvusvahelise kriminaalkohtu loomise asukohaga Haagis.

Statuudi artikkel 1 sätestab, et kohus on alaline institutsioon, kellel on õigus statuudis viidatud üliiraskete rahvusvaheliste kuritegude eest vastutavate isikute suhtes teostada oma jurisdiktsiooni, ning ta täiendab riiklikke kriminaaljurisdiktsioone.

Statuudi artikkel 5 sätestab kohtu jurisdiktsiooni alla kuuluvad vaid rahvusvahelisele üldsusele enim muret tekitavad kuriteod. Statuudi kohaselt on kohtul jurisdiktsioon järgmiste kuritegude suhtes:

- (a) genotsiid;
- (b) inimsusevastased kuriteod;
- (c) sõjakuriteod;
- (d) agressioon.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni preambula lg 4 sätestab, et Euroopa Nõukogu liikmed taaskinnitavad oma sügavat usku neisse põhivabadustesse, mis on õigluse ja rahu aluseks maailmas ning mida kõige paremini tagab ühelt poolt tõhus poliitiline demokraatia ning teiselt poolt inimõiguste, millest nad sõltuvad, üldine mõistmine ja järgimine.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokoll nr 6 surmanuhtluse kaotamise kohta artikkel 2 sätestab surmanuhtluse sõja ajal, riik võib surmanuhtluse seadustada sõja ajal või vahetu sõjaohu korral toime pandud tegude eest; surmanuhtluse võib mõista üksnes seaduses ettenähtud juhtudel ning kooskõlas selle seaduse sätetega.

6. Lapse õigused

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 1 sätestab, et konventsioonis mõistetakse lapse all iga alla 18 aastast inimolendit, kui lapse suhtes kohaldatava seaduse põhjal ei loeta teda varem täisealiseks.

Lapse õigused on inimõigused ja igal lapsel on kõik inimõigused. ÜRO 20.novembri 1959.a. lapse õiguste deklaratsioonis viidatud kohaldatakse ka tänapäeval kooskõlas lapse õiguste konventsiooni ja teiste rahvusvaheliste normidega: laps oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu vajab erilist kaitset ja hoolt, kaasa arvatud vastavat seaduslikku kaitset nii enne kui ka pärast sündi.

ÜRO Lastefond - United Nations Children's Fund (UNICEF) loodi peassamblee poolt selle esimesel istungjärgul 1946. aastal.

Lapse õiguste konventsiooni (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=24016>) sissejuhatuses lg 7 sätestab, et laps tuleb põhjalikult ette valmistada iseseisvaks eluks ühiskonnas ja ta tuleb üles kasvatada Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni ideaalide, eriti rahu, väärikuse, sallivuse, vabaduse, võrdsuse ja ühtekuuluvuse vaimus.

Eesti on ratifitseerinud lapse õiguste konventsiooni laste müüki, lasteprostitutsiooni ja –pornograafiat käsitleva fakultatiivprotokolli (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=775056>).

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 16 lg 3 sätestab, et perekond on ühiskonna loomulik ja põhiline rakuke ning tal on õigus ühiskonna ja riigi kaitsele. Artikkel 25 lg 2 sätestab, et emadus ja väikelapsega annavad õiguse erilisele hooldusele ja abile. Kõigile lastele, olgu nad sündinud abielus või väljaspool abielu, peab osaks saama ühesugune sotsiaalne kaitse.

Majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 10 sätestab:

Käesolevast paktist osavõtvad riigid tunnustavad:

1. Perekonnale, mis on ühiskonna loomulik ja põhiline rakuke, peab osaks saama võimalust mööda kõige ulatuslikum kaitse ja abi, eriti tema kujunemise ajal ja senikaua, kui perekond vastutab mitteiseseisvate laste ning nende kasvatamise eest. Abielu peab sõlmima abiellu astujate vabal kokkuleppel.
2. Eriline kaitse peab osaks saama emadele enne ja pärast sünnitust teatud mõistliku aja piires. Selle perioodi jooksul peavad töötavad emad saama tasulist puhkust või puhkust piisava abirahaga sotsiaalkindlustuse poolt.
3. Erilisi abinõusid tuleb rakendada kõigi laste ja noorukite kaitseks ning abistamiseks ilma igasuguse diskrimineerimiseta perekondliku päritolu või mõne muu tunnuse alusel. Lapsed ja noorukid peavad olema kaitstud majandusliku ja sotsiaalse ekspluateerimise eest. Nende töö kasutamine aladel, mis on kahjulikud nende kõlblusele ja tervisele või on eluohtlikud ning võivad kahjustada nende normaalset arengut, peab olema seadusega karistatav. Lisaks sellele peavad riigid kehtestama vanusepiirid, millest nooremate laste palgatöö kasutamine on keelatud ja seadusega karistatav.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 24 sätestab:

1. Lastel on õigus heaoluks vajalikule kaitsele ja hoolitsusele. Lapsed võivad vabalt väljendada oma seisukohti. Neid seisukohti võetakse arvesse lapsega seotud küsimustes vastavalt tema vanusele ja küpsusele.
2. Kõikides lastega seotud toimingutes, mida teevad avalik-õiguslikud asutused või eraõiguslikud institutsioonid, tuleb esikohale seada lapse huvid.
3. Igal lapsel on õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt oma mõlema vanemaga.

Artikkel 32 sätestab keelu kasutada laste tööjõudu ja noorte töötajate kaitse:

Laste töölevõtmine on keelatud. Töölevõtmisel ei või vanusemäär olla madalam kui iga, mil lõpeb koolikohustus, ilma et eelõeldu mõjutaks noortele soodsamate eeskirjade kohaldamist ja piiratud erandeid.

Töölevõetud noorte töötingimused peavad olema eakohased ning noori tuleb kaitsta majandusliku ekspluateerimise ja töö eest, mis võiks kahjustada nende ohutust, tervist või kehalist, vaimset, kõlbelist või sotsiaalset arengust või takistada hariduse omandamist.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni protokolli nr. 7 artikkel 5 sätestab, et abikaasadel on võrdsed õigused ja kohustused nendevahelistes eraõiguslikes suhetes, samuti nende suhetes lastega abielu eel, selle ajal ja lahutuse järel. Käesolev artikkel ei takista riike rakendamast abinõusid, mis on vajalikud laste huvides.

Euroopa Nõukogu lapse õigusi käsitlevad konventsioonid on lapse hooldusõigust ja laste hooldusõiguse taastamist käsitlevate otsuste tunnustamise ja täitmise Euroopa konventsioon, lapse õiguste Euroopa konventsioon, parandatud ja täiendatud sotsiaalharta.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 27. Perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena on riigi kaitse all. Vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest. Seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. Perekond on kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

Tsiviilseadustiku üldosa seadus sätestab õigus- ja teovõime alljärgnevalt:

§ 7. Füüsilise isiku õigusvõime

(1) Füüsilise isiku (inimese) õigusvõime on võime omada tsiviilõigusi ja kanda tsiviilkohustusi. Igal füüsilisel isikul on ühetaoline ja piiramatu õigusvõime.

(2) Õigusvõime algab inimese elusalt sündimisega ja lõpeb surmaga.

(3) Seaduses sätestatud juhtudel on inimloode õigusvõimeline alates eostamisest, kui laps sünnib elusana.

§ 8. Füüsilise isiku teovõime

(1) Füüsilise isiku teovõime on võime iseseisvalt teha kehtivaid tehinguid.

(2) Täielik teovõime on 18-aastaseks saanud isikul (täisealisel). Alla 18-aastaselt isikul (alaealisel) ja isikul, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu kestvalt ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida, on piiratud teovõime. Täisealise isiku piiratud teovõime mõjutab isiku tehingute kehtivust üksnes ulatuses, milles ta ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida.

(3) Kui isikule, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu ei suuda kestvalt oma tegudest aru saada või neid juhtida, on määratud kohtu poolt eestkostja, siis eeldatakse, et isik on piiratud teovõimega ulatuses, milles talle eestkostja on määratud.

§ 9. Vähemalt 15-aastase alaealise piiratud teovõime laiendamine

(1) Kohus võib vähemalt 15-aastase alaealise piiratud teovõimet laiendada, kui see on alaealise huvides ja alaealise arengutase seda võimaldab. Sel juhul otsustab kohus, milliseid tehinguid võib alaealine teha iseseisvalt.

(2) Alaealise piiratud teovõimet võib laiendada tema seadusliku esindaja nõusolekul. Kui nõusoleku andmisest keeldumine on ilmselt vastuolus alaealise huvidega, võib kohus alaealise teovõimet laiendada seadusliku esindaja nõusolekuta.

(3) Mõjuval põhjusel võib kohus alaealise piiratud teovõime laiendamise täielikult või osaliselt tühistada.

§ 10. Piiratud teovõimega isiku ühepoolne tehing

Piiratud teovõimega isiku poolt seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta tehtud ühepoolne tehing on tühine.

§ 11. Piiratud teovõimega isiku mitmepoolne tehing

(1) Piiratud teovõimega isiku poolt seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta tehtud mitmepoolne tehing on tühine, välja arvatud, kui seaduslik esindaja tehingu hiljem heaks kiidab. Kui isik on muutunud pärast tehingu tegemist teovõimeliseks, võib ta tehingu ise heaks kiita.

(2) Kui seaduslik esindaja on andnud tehingu tegemiseks nõusoleku või tehingu heaks kiitnud, siis eeldatakse, et nõusolek või heakskiit kehtib ka kõigi tehingu ja selle täitmise seotud toimingute ja tahteavalduste suhtes.

(3) Piiratud teovõimega isiku tehtud tehing, mille see isik on teinud seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta või hilisema heakskiiduta, kehtib, kui:

1) tehingust ei teki isikule otseseid tsiviilkohustusi;

2) isik täitis tehingu vahenditega, mille andis talle selleks otstarbeks või vabaks kasutamiseks tema seaduslik esindaja või viimase nõusolekul kolmas isik.

(4) Kui piiratud teovõimega isik on teinud tehingu seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta, võib tehingu teine pool teha seaduslikule esindajale ettepaneku tehing heaks kiita. Heakskiit on kehtiv, kui see on avaldatud ettepaneku tegijale.

(5) Kui seaduslik esindaja ei avalda heakskiitu kahe nädala jooksul, arvates käesoleva paragrahvi lõikes 4 nimetatud ettepaneku saamisest, siis loetakse, et ta ei ole tehingut heaks kiitnud.

(6) Tehingu teine pool võib oma tehingu tegemisele suunatud tahteavalduse tagasi võtta, kui piiratud teovõimega isikul ei olnud tehingu tegemiseks seadusliku esindaja eelnevat nõusolekut ja tehingu teine pool ei teadnud ega pidanudki teadma, et isik on piiratud teovõimega. Sel juhul loetakse, et tahteavaldust ei ole tehtud. Pärast seda, kui seaduslik esindaja on tehingu heaks kiitnud, ei saa tehingu teine pool oma tahteavaldust tagasi võtta.

§ 12. Alla 7-aastase alaealise tehing

(1) Alla 7-aastase alaealise tehtud ühepoolne tehing on tühine.

(2) Alla 7-aastase alaealise tehtud mitmepoolne tehing on tühine, välja arvatud juhul, kui alaealine täitis tehingu vahenditega, mille andis talle selleks otstarbeks või vabaks kasutamiseks tema seaduslik esindaja või viimase nõusolekul kolmas isik.

§ 13. Otsusevõimetu isiku tehing

(1) Tehing, mille isik tegi vaimutegevuse ajutise häire või muu asjaolu tõttu seisundis, mis välistas tema võime õigesti hinnata seda, kuidas tehing mõjutab tema huve (otsusevõimetus), on tühine, välja arvatud, kui isik kiidab tehingu pärast vaimutegevuse ajutise häire või muu asjaolu lõppemist heaks.

(2) Tehingu teine pool võib teha ettepaneku, et otsusevõimetuna tehingu teinud isik kiidaks tehingu heaks. Kui isik ei keeldu heakskiidu andmisest kahe nädala jooksul, arvates ettepaneku saamisest, siis loetakse, et ta on tehingu heaks kiitnud.

(3) Kui isik tegi käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud asjaolu mõju all olles endale ilmselt kahjuliku tehingu, siis eeldatakse, et ta tegi tehingu otsusevõimetuna.

Lastekaitset reguleerib Eesti Vabariigi lastekaitse seadus <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13147577>, mis kahjuks on ebapiisav lastekaitse igakülgseks ja süsteemseks reguleerimiseks.

Karistusseadustiku § 33 sätestab, et isik on süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt neljateistaastane.

Töölepingu seadus sätestab lapse töötamise alljärgnevalt:

§ 7. Töölepingu sõlmimine alaealisega

(1) Tööandja ei tohi töölepingut sõlmida alla 15-aastase või koolikohustusliku alaealisega ega teda tööle lubada, välja arvatud käesoleva paragrahvi lõikes 4 sätestatud juhtudel.

(2) Tööandja ei tohi töölepingut sõlmida alaealisega ega lubada teda tööle, mis:

- 1) ületab alaealise kehalisi või vaimseid võimeid;
- 2) ohustab alaealise kõlblust;
- 3) sisaldab ohte, mida alaealine ei suuda õigel ajal märgata ega ära hoida kogemuse või väljaõppe puudumise tõttu;
- 4) takistab alaealise sotsiaalset arengut või hariduse omandamist;
- 5) ohustab alaealise tervist töö iseloomu või töökeskkonna ohutegurite tõttu.

(3) Käesoleva paragrahvi lõike 2 punktis 5 nimetatud tööde ja ohutegurite loetelu

[kehtestab Vabariigi Valitsus määrusega.](#)

(4) Tööandja võib 13–14-aastase alaealisega või 15–16-aastase koolikohustusliku alaealisega sõlmida töölepingu ja lubada teda tööle, kus tökohustused on lihtsad ega nõua suurt kehalist või vaimset pingutust (kerge töö). 7–12-aastaselt alaealisel on lubatud teha kergeid töid kultuuri-, kunsti-, spordi- või reklaamitegevuse alal.

(5) [Vabariigi Valitsus kehtestab määrusega](#) alaealisele lubatud kergete tööde liigid.

(6) Käesolevas paragrahvis nimetatud piiranguid rikkudes sõlmitud tööleping on tühine.

§ 8. Nõusolek alaealise töötamiseks

- (1) Töölepingu sõlmimiseks vajalik alaealise tahteavaldus, mis on tehtud seadusliku esindaja eelneva nõusolekuta, on tühine, välja arvatud, kui seaduslik esindaja tahteavalduse hiljem heaks kiidab.
- (2) Alaealise seaduslik esindaja ei tohi anda nõusolekut koolikohustusliku alaealise töötamiseks koolivaheajal rohkem kui pooleks iga koolivaheaja kestusest.
- (3) Töölepingu sõlmimiseks 7–14-aastase alaealisega taotleb tööandja tegevuskohajärgselt tööinspektorilt nõusoleku. Taotluses esitab tööandja andmed alaealise töötingimuste, sealhulgas töö tegemise koha ja töökohustuste, vanuse ja koolikohustuslikkuse kohta.
- (4) Kui tööinspektor on kindlaks teinud, et töö ei ole alaealisele keelatud ja alaealise töötingimused on kooskõlas seaduses nimetatud nõuetega ning alaealine soovib tööd teha, annab tööinspektor tööandjale käesoleva paragrahvi lõikes 3 nimetatud nõusoleku.
- (5) Kui tööinspektoril tekib 7–12-aastase alaealise soovi väljaselgitamisel põhjendatud kahtlus, et alaealine ei väljenda seadusliku esindaja juuresolekul oma tegelikku tahet, selgitab tööinspektor alaealise tahte välja alaealise ja tema elukohajärgse lastekaitsetöötaja juuresolekul.
- (6) Tööleping, mis on sõlmitud alaealisega käesolevas paragrahvis nimetatud nõusolekuteta, on tühine.
- (7) Tööandjal on keelatud alaealist tööle lubada ilma seadusliku esindaja nõusoleku või heakskiiduta.

Vt. p. 4.2.

7. Naiste õigused /võrdõiguslikkus

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 2 sätestab, igal inimesel peavad olema kõik käesoleva deklaratsiooniga välja kuulutatud õigused ja vabadused, olenemata tema rassist, nahavärvusest, soost, usulistest, poliitilistest või muudest veendumustest, rahvuslikust või sotsiaalsest päritolust, varanduslikust, seisuslikust või muust seisundist.

Vt. p.3.4.6 ja 3.5.

Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=23988>) sätestab:

1. artikkel

Käesolevas konventsioonis tähendab mõiste «naiste diskrimineerimine» mis tahes vahede või erandite tegemist või piiranguid soo järgi, mille eesmärgiks on luua olukord, kus inimõiguste ja põhivabaduste olemasolu naistel tunnistatakse vähem või üldse mitte, kus naistel on vähem võimalusi või puuduvad võimalused kasutada või realiseerida inimõigusi ja põhivabadusi poliitikas, majanduses, sotsiaal-, kultuuri-, tsiviil- või mis tahes muus valdkonnas meeste ja naiste võrdõiguslikkuse alusel olenemata nende perekonnaseisust.

2. artikkel

Osavõtvad riigid mõistavad hukka naiste diskrimineerimise kõigis selle vormides, lepivad kokku, et nad hakkavad viivitamatult kõigi võimalike vahenditega ellu viima naiste diskrimineerimise likvideerimisele suunatud poliitikat ning kohustuvad selleks:

- (a) võtma meeste ja naiste võrdõiguslikkuse põhimõtte oma riikide põhiseadustesse või muudesse vastavatesse seadustesse, kui seda pole veel tehtud, ning kindlustama seaduste ja teiste vahendite abil selle põhimõtte praktilise elluviimise;
- (b) kehtestama vastavad seadusandlikud ja muud meetmed ning vajaduse korral ka sanktsioonid, mis keelavad naiste igasuguse diskrimineerimise;
- (c) kehtestama naiste ja meeste õiguste kaitse võrdsetel alustel ning kindlustama riigi kompetentsete kohtute ja teiste riigiasutuste abiga efektiivse kaitse igasuguste diskrimineerimisaktide vastu;
- (d) hoiduma mis tahes diskrimineerimisaktidest või -toimingutest naiste suhtes ning tagama, et riigiorganid ja -asutused tegutseksid vastavalt sellele kohustusele;
- (e) rakendama kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine mis tahes isiku, organisatsiooni või ettevõtte poolt;
- (f) rakendama kõiki vastavaid abinõusid, et ära muuta või tühistada kehtivad seadused, määrused, tavad ja praktika, mis kujutavad endast naiste diskrimineerimist;
- (g) tühistama kõik oma kriminaalseadusandluse sätteid, mis kujutavad endast naiste diskrimineerimist.

Euroopa Nõukogu soovitused liikmesriikidele annavad asjakohaseid soovitusi sireriikliku süsteemi loomisel:

- Naiste ja meeste tasakaalustatud osaluse kohta poliitilise ja avalikus elus <http://www.coe.ee/?arc=&op=body&LaID=1&id=166&art=339&setlang=est>
- Naiste kaitsmise kohta vägivalla eest <http://www.coe.ee/?arc=&op=body&LaID=1&id=166&art=339&setlang=est>

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 23 sätestab naiste ja meeste võrdõiguslikkuse. Naiste ja meeste võrdõiguslikkus tuleb tagada kõikides valdkondades, kaasa arvatud tööhõive, töö ja palk. Võrdõiguslikkuse põhimõte ei takista säilitamast või võtmast meetmeid, mis annavad alaesindatud soole erilisi eeliseid.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta artikkel 4 lg 3 tunnustab mees- ja naistöötajate õigust saada võrdse töö eest võrdset tasu.

Sotsiaalharta artikkel 8 sätestab töötavate naiste õigus emaduse kaitsele:

Et rakendada tulemuslikult töötavate naiste õigust emaduse kaitsele, kohustuvad lepingupooled:

1. tagama kas tasustatava puhkuse, piisavate sotsiaalkindlustus- või riiklike toetuste kaudu, et töötavad naised saavad enne ja pärast sünnitust võtta kokku vähemalt 14 nädalat puhkust;
2. tunnistama ebaseaduslikuks, kui tööandja teatab naistöötajale töölepingu lõpetamisest pärast tööandjale rasedusest teatamist ning enne rasedus- ja sünnituspuhkuse lõppu, või selle, et tööandja teatab naistöötajale töösuhte lõpetamisest, kui etteteatamistähtaeg lõpeb nimetatud ajavahemiku kestel;
3. tagama, et oma lapsi rinnaga toitvad emad saavad selleks piisavalt vaba aega;
4. reguleerima rasedate, äsjasünnitanute ja rinnaga toitvate emade töötamist öösiti;
5. keelama rasedate, äsjasünnitanute ja rinnaga toitvate emade töö allmaakaevandustes ning muudel töödel, mis on oma ohtlikkuse, ebatervislikkuse või füüsilise raskuse tõttu ebasobivad, ning rakendama abinõusid nende naiste tööalaste õiguste kaitsmiseks.

8. Pagulaste/põgenike, välismaalaste ja võõrtöötajate õigused

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 14 sätestab:

1. Igal inimesel on õigus tagakiusu eest varjupaika otsida teistes maades ja seda varjupaika kasutada.
2. Seda õigust ei saa kasutada jälitamise puhul, kuid tegelikult tuleneb mittepoliitilisest kuriteost või teost, mis on vastuolus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkide ja põhimõtetega.

ÜRO reguleerib pagulaste õiguste kaitset pagulasseisundi konventsiooni (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=78623&replstring=33>) ja 31. jaanuari 1967.a. pagulasseisundi protokolliga (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=78621&replstring=33>).

ÜRO-s tegeleb põgenike/pagulaste, ümberasustatud isikute, kodakondsuseta isikute ja kodumaale pöördujate olukorraga Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Pagulaste Ülemvoliniku amet.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni protokolli nr 4 artikkel 4 sätestab välismaalaste sunniviisilise kollektiivse väljasaatmise keelamise.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 22 sätestab:

1. Osalisriigid võtavad tarvitusele abinõud, et tagada põgeniku staatust taotlevale või põgenikuks peetavale lapsele kooskõlas kehtiva rahvusvahelise või siseriikliku õiguse ja protseduuriga, olenemata sellest, kas temaga on või ei ole kaasas tema vanemad või mõni muu isik, vastav kaitse ja humanitaarabi kehtivate õiguste kohaselt, mis on ära toodud käesolevas konventsioonis ja teistes rahvusvahelistes inimõiguste või humanitaarõiguse alastes dokumentides, millega need riigid on ühinenud.
2. Sel eesmärgil pakuvad osalisriigid vastavalt vajadusele kõikvõimalikku koostööd ÜRO ja teiste pädevate riikidevaheliste või valitsusväliste organisatsioonidega, kes teevad Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga koostööd kaitsmaks ja abistamiseks niisugust last ja leidmaks tema vanemaid või teisi perekonnaliikmeid, et saada lapse perekonnaga taasühinemiseks vajalikke andmeid. Kui vanemaid või teisi perekonnaliikmeid ei leita, saab lapsele osaks samasugune kaitse nagu mis tahes lapsele, kes on mingil põhjusel alaliselt või ajutiselt ilma jäänud perekondlikust miljööst, nagu on sätestatud käesolevas konventsioonis.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 18 sätestab, et varjupaigaõigus tagatakse 28. juuli 1951.aasta Genfi konventsiooni ja 31. jaanuari 1967.aasta pagulasseisundi sätete ning Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu kohaselt. Artikkel 19 sätestab, et kollektiivne väljasaatmine on keelatud. Kedagi ei tohi tagasi saata, välja saata või välja anda riiki, kus teda tõsiselt ohustab surmanuhtlus, piinamine või muu ebainimlik või alandav kohtlemine.

ÜRO on vastu võtnud rahvusvahelise võõrtöölise ja nende perekonna liikmete õiguste kaitse konventsioon (1990), millega Eesti pole ühinenud.

Võõrtöötajate õigusi käsitleb ka Rahvusvaheline Tööorganisatsioon oma konventsioonide kaudu.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta artikkel 19 sätestab võõrtöötajate ja nende perekondade õigus saada kaitset ja abi:

Et rakendada tulemuslikult võõrtöötajate ja nende perekondade õigust saada kaitset ja abi mis tahes teise lepingupoole territooriumil, kohustuvad lepingupoole:

1. säilitama või hoolitsema, et säilitataks niisuguste töötajate abistamiseks, eelkõige õige teabe saamiseks mõeldud tasuta teenused, ning kooskõlas siseriiklike õigusaktidega võtma võimalikke meetmeid emigratsiooni ja immigratsiooni kohta käiva eksitava propaganda vastu;
2. võtma oma jurisdiktsiooni piires meetmeid, et lihtsustada selliste töötajate ja nende perekondade maalt lahkumist, teekonda ja vastuvõtmist, ning tagama oma jurisdiktsiooni piires vajalikud tervishoiuteenused, meditsiinilise järelevalve ja head hügieenitingimused teekonna vältel;
3. edendama vajaduste kohaselt emigratsiooni- ja immigratsiooniriikide avalik-õiguslike ja eraõiguslike sotsiaaltalustuste koostööd;
4. kindlustama niisugustele oma territooriumil seaduslikult viibivatele töötajatele ulatuses, mil määral sellised küsimused on reguleeritud siseriiklike õigusaktidega või kuuluvad haldusasutuste kontrolli alla, oma kodanike kohtlemisega samaväärse kohtlemise järgmistes küsimustes:
 - a) töötasu ning muud töösuhte- ja töötingimused;
 - b) ametiühinguliikmelisus ja kollektiivlääbirääkimisest tulenevate hüvede kasutamine;
 - c) eluase;
5. kindlustama niisugustele oma territooriumil seaduslikult viibivatele töötajatele oma kodanike kohtlemisega samaväärse kohtlemise seoses töötavate isikutega makstavate tööalaste maksude, lõivude või toetuste osas;
6. võimaluste piires hõlbustama oma territooriumil loaga viibiva võõrtöötaja perekonna taasühinemist;
7. tagama oma territooriumil seaduslikult viibivatele võõrtöötajatele käesolevas lõikes viidatud küsimusi käsitlevates juriidilistes toimingutes kohtlemise, mis on võrdväärne oma kodanike kohtlemisega;
8. tagama, et niisuguseid oma territooriumil seaduslikult viibivaid töötajaid ei saadeta maalt välja, välja arvatud juhud, kui nad ohustavad riigi julgeolekut või riivavad ühiskonna huve või moraali;
9. lubama niisugustel töötajatel kooskõlas seaduses sätestatud piirangutega osa oma sissetulekutest ja säästudest soovikohaselt üle kanda;
10. laiendama käesolevas artiklis ette nähtud kaitset ja abi eraettevõtjatest võõrtöötajatele niivõrd, kuivõrd need meetmed on nende puhul rakendatavad;
11. edendama ja soodustama vastuvõtva riigi riigikeele, või kui neid keeli on mitu, siis neist ühe õpetamist võõrtöötajatele ja nende perekonnaliikmetele;
12. võimaluste piires edendama ja soodustama võõrtöötajate emakeele õpetamist nende lastele.

Euroopa Liidus reguleerib vastavat valdkonda Nõukogu direktiiv 2003/109/EÜ, 25.11.2003 pikaajalistest elanikest kolmandate riikide kodanike staatuse kohta.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 30. Ametikohad riigiasutustes ja kohalikes omavalitsustes täidetakse seaduse alusel ja korras Eesti kodanikega. Koosõlas seadusega võib neid ametikohti erandkorras täita ka välisriigi kodanike ja kodakondsuseta isikutega.

§ 31. Eesti kodanikel on õigus tegelda ettevõtlusega ning koonduda tulundusühingutesse ja -liitudesse. Seadus võib sätestada selle õiguse kasutamise tingimused ja korra. Kui seadus ei sätesta teisiti, siis on see õigus võrdselt Eesti kodanikega ka Eestis viibivatel välisriikide kodanikel ja kodakondsuseta isikutel.

§ 156 lg 2 sätestab, et kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel on seaduses ettenähtud tingimustel hääleõiguslikud selle omavalitsuse maa-alal püsivalt elavad isikud, kes on vähemalt kaheksateist aastat vanad.

Eestis reguleerib pagulaste ja välismaalaste seisundit välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13202074>) ja välismaalaste seadus (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13188984>).

Kuni 1996.aastani kasutati Eestis terminit põgenik, alates pagulaste seaduse vastuvõtmisest (käesoleval ajal kehtetu) on kasutusel termin pagulane.

Välismaalaste seadus sätestab välismaalaste seisundi alljärgnevalt

§ 1. Reguleerimisala

(1) Käesolev seadus reguleerib välismaalaste Eestisse saabumise, Eestis viibimise, elamise ja töötamise ning välismaalaste õigusliku vastutuse aluseid.

(2) Euroopa Liidu liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodaniku ning nende perekonnaliikmete Eestis viibimise ja elamise aluseid reguleerib Euroopa Liidu kodaniku seadus.

(2¹) Rahvusvahelise kaitse saajate Eestis viibimise aluseid reguleerib välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus.

(2²) Käesoleva seaduse neljandat peatükki kohaldatakse Euroopa Liidu liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodaniku perekonnaliikme suhtes.

(2³) Käesolevas seaduses sätestatud välismaalase Eestisse kutsuja regulatsiooni kohaldatakse Euroopa Liidu liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodaniku suhtes.

(3) Käesolevas seaduses ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse haldusmenetluse seaduse sätteid, arvestades käesoleva seaduse erisusi.

(4) Käesolevas seaduses sätestatud viisamenetlusele ei kohaldata haldusmenetluse seadust.

(5) Käesoleva seaduse sätteid kohaldatakse Eesti Vabariigile siduvas välislepingus toodud erisusi arvestades.

§ 3. Välismaalane

(1) Välismaalane on käesoleva seaduse mõistes isik, kes ei ole Eesti kodanik.

9. Vangide ja kinnipeetavate õigused

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 10 sätestab:

1. Kõikidel isikutel, kellelt on võetud vabadus, on õigus humaansele kohtlemisele ja inimväärikuse austamisele.
2. a) Erandlike asjaolude puudumisel paigutatakse kaebealused süüdimõistetuist eraldi ja neile määratakse režiim, mis vastab nende kui süüdi mõistmata isikute staatusele; b) alaealised kaebealused eraldatakse täisealistest ja toimetatakse lühima aja jooksul kohtusse otsuse tegamiseks.
3. Pönitentsiaarsüsteem näeb vangidele ette sellist režiimi, mille oluliseks eesmärgiks on nende parandamine ja sotsiaalne ümberkasvatamine. Alaealised seaduserikkujad eraldatakse täisealistest ja neile määratakse režiim, mis vastab nende eale ja õiguslikule staatusele.

Euroopa Nõukogu Ministrite komitee soovitus Rec(2006)2 Euroopa vanglareeglistik
<http://www.coe.ee/?arc=&op=body&LaID=1&id=166&art=367&setlang=est>

sätestab:

Põhialused

1. Kõikidel isikutel, kellelt on võetud vabadus, on õigus nende inimõigusi austavale kohtlemisele.
2. Isikud, kellelt on võetud vabadus, säilitavad kõik õigused, mis ei ole neilt seaduslikult võetud süüdimõistva või eelvangistuses hoidmise otsusega.
3. Isikutele, kellelt on võetud vabadus, kehtestatud piirangud peavad olema minimaalsed ning proportsionaalsed õiguspärase eesmärgiga.
4. Rahaliste vahendite puudumine ei õigusta selliseid vanglatingimusi, millega rikutakse kinnipeetavate inimõigusi.
5. Vanglaelu peab olema viidud võimalikult lähedaseks ühiskonna positiivsele elumudelile.
6. Isikute, kellelt on võetud vabadus, kinnipidamist tuleb korraldada selliselt, mis lihtsustaks nende taastõimumist vabasse ühiskonda.
7. Tuleb edendada koostööd vanglaväliste sotsiaalteenuste pakkujatega ning kodanikuühiskonna maksimaalset kaasamist vanglaellu.
8. Avaliku teenistuse tähtsate ülesannete läbiviimisel, nende värbamisel, koolitamisel ja töötamisel tuleb vanglaametnikele võimaldada kõrge taseme säilitamist kinnipeetavate kohtlemisel.
9. Kõikide vangide suhtes rakendatakse regulaarset riiklikku kontrolli ja sõltumatut järelevalvet.

Ulatus ja kohaldamine:

10.1 Euroopa Vanglareeglistikku kohaldatakse isikute suhtes, kellele kohus on määranud eelvangistuse või kellelt on võetud vabadus süüdistuse tagajärjel.

10.2 Isikuid, kellele kohus on määranud eelvangistuse või kellelt on võetud vabadus süüdistuse tagajärjel tuleb kinni pidada üksnes vanglates, see tähendab kahte liiki kinnipeetavate jaoks ettenähtud asutustes.

10.3 Vanglareeglistikku kohaldatakse ka isikute suhtes:

- a) keda võidakse vanglas kinni pidada muudel põhjustel; või
- b) kellele kohus on määranud eelvangistuse või kellelt on võetud vabadus süüdistuse tagajärjel ning keda võidakse teatud põhjustel kinni pidada mujal.

10.4 Kõiki isikuid, keda peetakse kinni vangis või keda peetakse kinni lõigus 10.3.b sätestatud viisil käsitatakse vangidena käesoleva reeglistiku mõistes.

11.1 Alla 18-aastaseid lapsi ei tohi kinni pidada täiskasvanute vanglas, vaid selleks mõeldud asutustes.

11.2 Kui lapsi erandkorras siiski peetakse sellises vanglas, siis nende seisundit ja vajadusi arvestava erikorra alusel.

12.1 Isikuid, kes põevad vaimuhaigust ja kelle vaimne tervis ei võimalda nende kinnipidamist vanglas, tuleb kinni pidada selleks mõeldud asutustes.

12.2 Kui selliseid isikuid erandkorras siiski peetakse sellises vanglas, siis nende seisundit ja vajadusi arvestava erikorra alusel.

13. Käesolevat reeglistikku tuleb rakendada erapooletult, ilma et sellega kaasneks mis tahes diskrimineerimine rassilise või soolise kuuluvuse, nahavärvi, keele, usu, poliitiliste vaadete, rahvusliku või ühiskondliku päritolu, sünni, majandusliku või muu seisundi tõttu.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 21 sätestab:

Igäuhele, kellelt on võetud vabadus, teatatakse viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil vabaduse võtmise põhjus ja tema õigused ning antakse võimalus teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Kuriteos kahtlustatavale antakse viivitamatult ka võimalus valida endale kaitsja ja kohtuda temaga. Kuriteos kahtlustatava õigust teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele võib piirata ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides. Kedagi ei tohi vahi all pidada üle neljakümne kaheksa tunni ilma kohtu sellekohase loata. Kohtu otsus teatatakse vahistatule viivitamatult talle arusaadavas keeles ja viisil.

Vangistusseadus (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13204483>) sätestab vangistuse, aresti, eelvangistuse ja karistusjärgse kinnipidamise täideviimise korra ning korralduse, samuti vanglateenistuse ning teenistuse vanglaametnikuna mõiste ja tingimused.

10. Puuetega inimeste õigused

ÜRO puuetega inimeste konventsioon võeti vastu Peaassambleel 13. detsembril 2006.aastal. Konventsioon ja selle juurde kuuluv täiendav protokoll annavad kaasaegse mõistmise puuetega inimeste õigustest ja nende kaitsest. Eesti on konventsiooni heaks kiitnud, kuid pole veel ratifitseerinud.

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikkel 1 lg.2 kohaselt hõlmab puuetega inimeste mõiste isikuid, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib koostoimel erinevate takistustega tõkestada nende täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel.

Pikaajalise kahjustuse all peetakse silmas olukorda, kus tervisekahjustuse periood on kestnud vähemalt 12 kuud ja rohkem. Selleks, et saada puuet peab inimesel olema pikaajaline kahjustus, mis ei võimalda tal ühiskonnaelust täisväärtuslikult ja teistega samadel alustel osa võtta.

Puue on ajas muutuv ja mitmetahuline mõiste, mis esindab inimese ja teda ümbritseva keskkonna vahelist suhet. Inimene, kelle tegevusvõime teatud keskkonnas on piiratud, ei pruugi olla piiratud juhul, kui keskkonda on kohandatud või kui ta saab tegutseda mõnes teises keskkonnas.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 23 sätestab:

1. Osalisriigid tunnustavad, et vaimse või füüsilise puudega laps peab elama täisväärtuslikku ja rahuldavat elu tingimustes, mis tagavad eneseväärikuse, soodustavad enesekindluse kujunemist ja võimaldavad lapsel ühiskonnas aktiivselt osaleda.
2. Osalisriigid tunnustavad puudega lapse õigust erihoolitsustele, ergutavad ja kindlustavad olemasolevate võimaluste kohaselt abi osutamist selleks õigustatud lapsele ja neile, kes vastutavad tema hooldamise eest, kui on esitatud abisaamise avaldus ning abi vastab lapse seisundile ja lapsevanemate või hooldajate olukorrale.
3. Tunnustades puudega lapse erivajadusi, osutatakse lõikes 2 nimetatud abi võimaluse korral tasuta, võttes arvesse vanemate või hooldajate varanduslikku olukorda. Abi andes tuleb kindlustada puudega lapsele tõhus juurdepääs haridusele, väljaõppele, tervise kaitsele, rehabilitatsiooniteenustele, tööalasele ettevalmistusele ja puhkamisvõimalustele niisugusel viisil, et laps saaks võimalikult täielikult osa võtta ühiskondlikust elust ja abi aitaks kaasa tema individuaalsele arengule, kaasa arvatud tema kultuurilisele ja vaimsele arengule.
4. Osalisriigid arendavad rahvusvahelise koostöö vaimus kohase informatsiooni vahetamist haiguste vältimise ning puuetega laste arstliku, psühholoogilise ja funktsionaalse ravi kohta, kaas arvatud taastusravi, hariduse ja kutseteeninduse meetodite kohta käiva informatsiooni levitamine ja sellele juurdepääsu tagamine, et võimaldada osalisriikidel parendada oma võimalusi ja oskusi ning avardada kogemusi nendel aladel. Eriti tuleb arvestada arengumaade vajadusi.

Parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta artikkel 15 sätestab puuetega isikute õigus elada iseseisvalt, sotsiaalselt integreeruda ja võtta osa ühiskonna elust.

Et rakendada tulemuslikult puuetega inimeste õigust elada iseseisvalt, sotsiaalselt integreeruda ja võtta osa ühiskonna elust, sõltumata nende vanusest ning puude põhjusest ja laadist, kohustuvad lepingupooled eelkõige:

1. võtma meetmeid, et puuetega inimesi nõustada, koolitada ja kutsealaselt välja õpetada üldsüsteemide raames, või kui see pole võimalik, siis spetsialiseeritud avalik-õiguslike või eraõiguslike struktuuride kaudu;
2. suurendama nende tööhõivet meetmete abil, mille eesmärk on julgustada tööandjaid palkama ja hoidma puuetega isikuid tööl tavalises töökeskkonnas, ning kohandama töötingimusi vastavalt puuetega inimeste vajadustele või kui see puude laadi tõttu võimalik ei ole, kohandama või looma puude raskusastmele vastavaid kaitstud töökohti. Teatud juhtudel võib selliste meetmetega kaasneda vajadus spetsialiseeritud tööhõive- ja tugiteenuste järele;
3. edendada nende täielikku sotsiaalset integreerumist ning osavõttu ühiskondlikust elust meetmete abil (kaasa arvatud tehnilised abivahendid), mille eesmärk on suhtlemis- ja liikumistakistuste ületamine ning transpordi, eluaseme ja kultuuritegevuse ning vaba aja veetmise võimaluste kättesaadavaks tegemine.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 26 sätestab, et liit tunnustab ja austab puuetega inimeste õiguste saada kasu meetmetest, mille eesmärk on tagada nende iseseisvus, sotsiaalne ja tööalane integratsioon ning osalemine ühiskonnaelus.

EL Nõukogu direktiivi 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel eesmärk on kehtestada üldine raamistik, et võidelda usutunnistuse või veendumuste, puude, vanuse või seksuaalse sättumuse alusel diskrimineerimise vastu töö saamisel ja kutsealale pääsemisel ning tagada liikmesriikides võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamine.

Eestis on lähtutud puude defineerimisel ÜRO konventsiooni põhimõtetest: puue on inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotus või kõrvalekalle, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsel alustel.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 28 lg. 4 sätestab, et lasterikkad pered ja puuetega inimesed on riigi ja kohalike omavalitsuste erilise hoole all.

11. Psühhiaatria ja inimõigused

Vt. p.10.

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon hõlmab ka vaimuhäiretega ja intellektuaalse puudega isikute õigusi.

Euroopa Liidu Nõukogu direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel artikkel 1 “puue” hõlmab ka vaimsete häiretega isikuid. Oluline on, et töösuhete kõrval kohaldataks võrdse kohtlemise põhimõtet ka tervishoius, sotsiaalkaitstes, hariduses ja eluaseme puhul. Sellel eesmärgil on koostatud Euroopa Liidus Nõukogu direktiivi eelnõu võrdse kohtlemise printsiibi kohaldamisest sõltumata usust või veendumusest, puudest, vanusest või seksuaalsest sättumusest.

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus liikmesriikidele REC(2004)10 psüühikahäiretega isikute inimõiguste kaitsest ja vääriskusest artikkel 1 lg.1 sätestab, et soovitus eesmärk on parandada psüühikahäiretega isikute vääriskuse, inim- ja põhiõiguste kaitset, eriti nende puhul, kelle suhtes on rakendatud tahtevastast paigutust või ravi.

Eestis reguleerib seda valdkonda psühhiaatrilise abi seadus (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13111233>), mis sätestab:

§ 1. Seaduse reguleerimisala

(1) Psühhiaatrilise abi seadus reguleerib isikule psühhiaatrilise abi andmise korda ja tingimusi ning isikule psühhiaatrilise abi andmisel tekkivaid suhteid tervishoiuasutustega; sätestab riigi ja kohaliku omavalitsuse kohustused psühhiaatrilise abi korraldamisel ning isiku õigused psühhiaatrilise abi saamisel.

(2) Käesolevas seaduses ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse haldusmenetluse seaduse sätteid, kui käesolevas seaduses ei ole sätestatud teisiti.

(3) Psühhiaatrilist abi osutatakse, lähtudes seaduslikkuse ja humaansuse printsiibist ning järgides inim- ja kodanikuõigusi.

§ 2. Mõisted

Käesolevas seaduses kasutatakse mõisteid järgmises tähenduses:

1) psüühikahäire - kehtivale rahvusvahelisele psüühika- ja käitumishäirete klassifikatsioonile vastav psüühiline seisund või käitumishäire;

2) psühhiaatriline abi - psüühikahäirete diagnostika, psüühikahäirega isiku ravi ja taastusabi ning psüühikahäireid ennetav tegevus;

3) raviprotsess - isiku uurimise, diagnoosimise, ravimise ja taastusabiga seotud tegevus, mis hõlmab suhteid patsiendi ja arsti ning teiste ravimisele kaasatud isikute, raviasutuste ja haigekassaga;

4) psüühikahäirega isiku taastusabi - tegevus psüühikahäirega isiku sotsiaalse toimetulekuvõime taastamiseks;

5) teadev nõusolek - nõusolek, mille andmisel isik on võimeline aru saada nõusoleku olemusest ja selle andmise või sellest keeldumise tagajärgedest.

12. Õigus arengule

Inimõiguste ülddeklaratsiooni artikkel 29 lg.1 sätestab, et igal inimesel on kohustused ühiskonna ees, kus ainuüksi ongi võimalik tema isiksuse vaba ja täielik arenemine. Sama artikli lõige 2 sätestab, et oma õiguste ja vabaduste teostamisel peab inimene alluma vaid sellistele piiramistele, mis on seadusega kehtestatud ainsa eesmärgiga tagada teiste inimeste õiguste ja vabaduste tarvilik tunnustamine ja austamine ning moraalset, avalikust korrast ja üldise heaolu nõuetest kinnipidamine demokraatlikus ühiskonnas.

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 29 lg.1 sätestab:

1. Osalisriigid on jõudnud kokkuleppele, et lapse haridus on suunatud:
a) lapse isiksuse, vaimuannete, vaimsete ja kehaliste võimete potentsiaali võimalikult täiuslikuks arendamisele.

ÜRO Peaassamblee võttis 4.detsembril 1986.a. vastu arenguõiguse deklaratsiooni, mille kohaselt on areng nii üksikisiku kui ka rahva võõrandamatu õigus. Arenguõigus annab õiguse kõigil anda oma panus ning osa saada majanduslikust, sotsiaalsest, kultuurilisest ja poliitilisest arengust. Deklaratsiooni kohaselt on inimene arengu keskne subjekt, aktiivne arengus osaleja ja tal on õigus sellest arengust kasu saada. Riigid on kohustatud looma tingimused arenguõiguse elluviimiseks ning astuma resolootseid samme vältimaks inimõiguste rikkumist.

EL põhiõiguste harta preambula lõiked 2 ja 3 sätestavad:

Liit teadvustab oma vaimset ja moraalset pärandit ning rajaneb inimväärikuse, vabaduse, võrdsuse ja solidaarsuse jagamatutel ja universaletel põhiväärtustel; liidu aluseks on demokraatia ja õigusriigi põhimõte. Liidu kodakondsuse kehtestamise ning vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala loomisega seab liit üksikisiku oma tegevuse keskmesse.

Liit toetab nende ühiste väärtuste säilitamist ja arendamist, austades sama ajal Euroopa rahvaste kultuuride ja tavade mitmekesisust, samuti liikmesriikide riikliku, piirkondliku ja kohaliku tasandi asutuste korraldust.

Inimõigused arenevad koos arengutega maailmas, seega kaasaegsel ühiskonnal on enam järgimist ning kaitsmist vajavaid õigusi, kui oli peale II Maailmasõda, kui loodi ÜRO, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Ühendus (praegu Euroopa Liit). Üheks selliseks õiguseks on näiteks tarbijakaitse, mis on reguleeritud nii Euroopa Liidu õigusaktidega kui ka siseriiklike õigusaktidega. EL põhiõiguste harta artikkel 38 sätestab, et liidu poliitikatega tagatakse tarbijakaitse kõrge tase.

13. Õigus rahule

Vt. p.5.

ÜRO põhikirja artikkel 1 lg.1 sätestab, et ÜRO eesmärk säilitada rahvusvaheline rahu ja julgeolek ning võtta ette tõhusaid meetmeid rahu ähvardavate ohtude vältimiseks ja kõrvaldamiseks, sh. agressiooniaktide ja muu rahurikkumise mahasurumiseks; kooskõlas õigluse ja rahvusvahelise õiguse põhimõtetega rahumeelselt lahendada rahvusvahelised vaidlused, mis võivad viia rahurikkumisele.

Kõige ulatuslikum inimõiguste rikkumine on sõda, mille ohvrid on eeskätt rahulikud elanikud. Rahu kaitsmine on kõigi riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide ülesanne.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 29 lg.1 p. d. sätestab, et lapse haridus on suunatud lapse ettevalmistamisele vastutusvõimeliseks eluks vabas ühiskonnas mõistmise, rahu, sallivuse, sugude vahelise võrdsuse, kõikide rahvaste vahelise sõpruse, etniliste, rahvuslike ja usuliste rühmituste ja põliselanike rühmituste vahelise sõpruse vaimus

ÜRO Peaassamblee tunnistas 2002. aastal 21. septembri ametlikult rahvusvaheliseks rahu päevaks.

14. Õigus puhtale ja hävimise eest kaitstud keskkonnale

Kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti ja majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 1 lg. 2 sätestab, et endale seatud eesmärkide nimel võivad kõik rahvad vabalt kasutada oma loodusvarasid ja ressursse, kahjustamata seejuures mingisuguseid kohustusi, mis tulenevad rahvusvahelisest vastastikuse kasu printsiibil põhinevast majanduslikust koostööst ja rahvusvahelisest õigusest.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 29 lg. 1 p.e sätestab, et lapse haridus on suunatud looduskeskkonna vastu lugupidamise kasvatamisele.

ÜRO keskkonnaprogramm (UNEP) sai alguse 1972.a. ja teadvustas avalikult inimeste õiguste tervislikult keskkonnale ja vastutust selle keskkonna kaitsmise ja parandamise eest tulevaste põlvete tarvis. Peamised rahvusvahelise keskkonnaalased normid on ÜRO raamkonventsioon kliimamuutuste kohta, bioloogilise mitmekesisuse konventsioon, "Agenda 21" ja Rio deklaratsioon.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 37 sätestab kõrgetasemelise keskkonnakaitse ja keskkonna kvaliteedi parandamine tuleb integreerida liidu poliitikasse ning tagada säästva säästva arengu põhimõtte kohaselt.

Euroopa Liidu regulatsioon 6.septembrist 2006 sätestab Arhusi konventsiooni regulatsiooni ja põhimõtete kohaldamise EL õigusruumis.

Konventsiooni artikkel 1 sätestab, et konventsiooni eesmärk on praeguste ja tulevast põlvkondade õigust elada keskkonnas, mis vastab nende tervise ja heaolu vajadustele, teeb konventsiooniosaline keskkonnainfo üldkättesaadavaks, kaasab üldsuse keskkonnanähtude otsustamisse ning võimaldab konventsiooni kohaselt pöörduda neis asjus kohtusse.

Olulised on keskkonna teadlikkuse tõstmisel nii õpe kui avalik teavitamine.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 5 sätestab, et Eesti loodusvarad ja loodusressursid on rahvuslik rikkus, mida tuleb kasutada säästlikult.

Eesti on ratifitseerinud keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnanähtude otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise konventsiooni (Arhusi konventsioon).

Lisaks käsitleb Eesti Vabariigis seda valdkonda looduskaitse seadus <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13233620>, mille § 1 sätestab, et seaduse eesmärk on:

- 1) looduse kaitsmine selle mitmekesisuse säilitamise, looduslike elupaikade ning loodusliku loomastiku, taimestiku ja seenestiku liikide soodsa seisundi tagamisega;
- 2) kultuurilooliselt ja esteetiliselt väärtusliku looduskeskkonna või selle elementide säilitamine;
- 3) loodusvarade kasutamise säästlikkusele kaasaaitamine.

15. Õigus heale haldusele

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 41 sätestab õiguse heale haldusele

1. Igaühel on õigus sellele, et liidu institutsioonid, organid ja asutused käsitleksid tema küsimusi

erapooletult, õiglaselt ning mõistliku aja jooksul.

2. See õigus kätkeb:

a) igaühe õigust, et teda kuulatakse ära enne seda, kui tema suhtes kohaldatakse üksikmeedet, mis võib teda kahjustada;

b) igaühe õigust tutvuda teda puudutavate andmetega, võttes samal ajal arvesse konfidentsiaalsuse ning ameti- ja ärisaladusega seotud õigustatud huve;

c) asutuste kohustust põhjendada oma otsuseid.

3. Igaühel on õigus saada liikmesriikide õiguse ühiste üldprintsipiide kohaselt liidult hüvitist mis tahes kahju eest, mida selle institutsioonid või teenistujad on oma ülesannete täitmisel tekitanud.

4. Igal kodanikul on õigus pöörduda liidu institutsioonide poole ühes aluslepingute keeltest ning talle tuleb vastata samas keeles.

Eesti Vabariigi põhiseadus sätestab:

§ 14. Õiguste ja vabaduste tagamine on seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus.

§ 46. Igaühel on õigus pöörduda märgukirjade ja avaldustega riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja nende ametiisikute poole. Vastamise korra sätestab seadus.

Riigivastutuse seadus sätestab avaliku võimu volituste rakendamisel ja muude avalike ülesannete täitmisel rikutud õiguste kaitse ja taastamise ning tekitatud kahju hüvitamise alused ja korra (riigivastutus).

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12749259>

Korruptsioonivastase seadusega sätestatakse korruptsiooni vältimise ja korruptsiooniga seotud ametiisikute vastutuselevõtmise õiguslikud alused.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13123909>

Avaliku teabe seadus eesmärk on tagada üldiseks kasutamiseks mõeldud teabele avalikkuse ja igaühe juurdepääsu võimalus

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13202246>

Märgukirjale ja selgitustaotlusele vastamise seadus sätestab isiku pöördumisele vastamise korra <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12790591>

16. Rahvusvaheliste inimõiguslaste normide täitmise mehhanismid (ÜRO, Euroopa Nõukogu jt. mehhanismid)

ÜRO-s on loodud erinevad võimalused inimõiguste kaitseks, need on nii põhikirjale põhinevad kui ka lepingutele põhinevad. 2006.a. loodi ÜRO Inimõiguste Komisjoni asemele Inimõiguste Nõukogu, mis on valitsustevaheline organ.

<http://www.un.org/en/rights/>

ÜRO Inimõiguste Ülemvoliniku Amet on ÜRO-s inimõiguste valdkonna teabe koordineerija <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx>

Kõige tuntum võimalus riikidel ja üksikisikutel oma õigusi kaitsta inimõiguste rikkumise eest, on esitada avaldus Inimõiguste Komiteele, kes vaatab kaebusi läbi kooskõlas kodaniku ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise paktiga.

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/index.htm>

Rahvusvahelise kriminaalkohtu Rooma statuut sätestab rahvusvahelise kriminaalkohtu loomise asukohaga Haagis

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=78574>

Statuudi artikkel 1 sätestab, et kohus on alaline institutsioon, kellel on õigus statuudis viidatud üliiraskete rahvusvaheliste kuritegude eest vastutavate isikute suhtes teostada oma jurisdiktsiooni, ning ta täiendab riiklikke kriminaaljurisdiktsioone.

Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni II osa käsitleb Euroopa Inimõiguste Kohut. Üldteavet Euroopa Inimõiguste Kohtust, selle koosseisust, kohtusse pöördumise korrast ja muu asjakohasest leiate

<http://www.coe.ee/?op=body&id=145>

Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 43 sätestab, et igal liidu kodanikul ja igal füüsilisel või juriidilisel isikul, kes elab või kelle registrijärgne asukoht on liikmesriigis, on õigus pöörduda Euroopa ombudsmani poole seoses liidu institutsioonide, organite või asutuste tegevuses ilmnunud haldusomavoliga, välja arvatud Euroopa Liidu Kohtu tegevus õigusemõistjana

(<http://www.ombudsman.europa.eu/home/et/default.htm>)

Euroopa Liidu põhiõiguste harta 44 sätestab, et igal liidu kodanikul ja igal füüsilisel või juriidilisel isikul, kes elab või kelle registrijärgne asukoht on liikmesriigis, on õigus pöörduda petitsiooniga Euroopa Parlamendi poole.

(http://www.europarl.europa.eu/news/public/default_et.htm)

Lissaboni lepinguga sätestatakse Euroopa Liidu kohtu tegutsemise alused ja ulatus Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonides artiklites 251-281 (http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_et.htm) Lissaboni leping jõustus Eestis ja teistes Euroopa Liidu liikmesriikides 1.detsembril 2009.a.

Aafrika inim- ja rahvaste õiguste harta kohaselt loodi Aafrika Inim- ja Rahvaste Õiguste Komisjon, mis võtab vastu ja vaatab läbi riikidevahelisi teateid ja teateid

üksikisikutelt ja isikute gruppidele ning inimõiguste küsimustega tegelevatelt organisatsioonidelt ja asutustelt.

Aafrika Inim- ja Rahvaste Õiguste Kohus (African Court on Human and Peoples' Rights) loodi 1998.a. kooskõlas Aafrika inim- ja rahvaste õiguste harta protokolliga.

Ameerika inimõiguste konventsiooni kohaselt on Inter-Ameerika Inimõiguste Komisjon ja Inter-Ameerika Inimõiguste Kohus konventsiooni järelevalveorganiteks.

17. Rahvusvahelised inimõigustega tegelevad organisatsioonid.

Vt. p.16

Kõige suurema liikmeskonnaga rahvusvaheline organisatsioon on Ühinenud Rahvaste Organisatsioon - ÜRO (<http://www.un.org/>), kus on käesoleval ajal 192 liikmesriiki. Tuntumad inimõigustega tegelevad ÜRO institutsioonid on alljärgnevad:

- Inimõiguste Ülemvoliniku Amet (<http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx>)
- ÜRO Haridus-, Teadus- ja Haridusorganisatsioon - UNESCO (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=29008&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)
- ÜRO Lastefond - UNICEF (<http://www.unicef.org/>)
- Rahvusvaheline Tööorganisatsioon - ILO (<http://www.ilo.org/global/lang-en/index.htm>)
- Maailma Tervishoiuorganisatsioon - WHO (<http://www.who.int/en/>)
- ÜRO Pagulaste Ülemvoliniku Amet - UNCHR (<http://www.ndparking.com/unchr.ch>)
- ÜRO Arenguprogramm - UNDP (<http://www.undp.org/>)
- ÜRO Keskkonnaprogramm - UNEP (<http://www.unep.org/>)

Oluline rahvusvaheline humanitaarõiguse organisatsioon on Rahvusvaheline Punase Risti Komitee (<http://www.icrc.org/>).

Euroopas on kõige olulisem inimõigustega tegelev organisatsioon Euroopa Nõukogu, kellel on käesoleval ajal 47 liikmesriiki (<http://www.coe.int/>).

Euroopa Julgeoleku ja Koostöö Organisatsiooni kuulub 56 riiki (<http://www.osce.org/>).

Euroopa Liitu kuulub käesoleval ajal 27 liikmesriiki (<http://europa.eu/>). Euroopa Liidus on kõige olulisem inimõiguslane norm Euroopa Liidu põhiõiguste harta (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:ET:PDF>)

18. Euroopa Liit ja inimõigused, EL direktiivid ja EL põhiõiguste harta

Euroopa Liit (kuni 1992. aastani Euroopa Ühendus) loodi esialgselt majanduskoostöö ja julgeoleku tagamiseks Euroopas, kuid kaasajal on Euroopa Liit kujunenud ka inimõigusi kaitsvaks ja tagavaks organisatsiooniks (<http://europa.eu/>).

Euroopa Liidu õigusaktid reguleerivad EL ja liikmesriikide toimimist nii majanduse, sotsiaal-, julgeoleku ja teistes õigusvaldkondades.

Käesolev õppevara sisaldab Euroopa Liidu inimõiguslaseid õigusakte ja on täiendatav arengutega Euroopa Liidu õigusruumis.

Kõige olulisem inimõiguslane dokument on Euroopa Liidu põhiõiguste harta <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:ET:PDF>

Euroopa Liidu põhiõiguste harta allkirjastati ja kuulutati välja 7.detsembril 2000.a. Nice'is. Hilisemalt on seda täiendatud ja parandatud, viimane Lissaboni lepingu lisana tuntud harta on Euroopa Parlamendi poolt heaks kiidetud 29.novembril 2007.aastal ja jõustus 1.detsembril 2009.

Lissaboni lepingu (Euroopa Liidu lepingu konsolideeritud versioon) http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_et.htm artikkel 2 sätestab, et

Liit rajaneb sellistel väärtustel nagu inimväärikuse austamine, vabadus, demokraatia, võrdsus, õigusriik ja inimõiguste, kaasa arvatud vähemuste hulka kuuluvate isikute õiguste austamine. Need on liikmesriikide ühised väärtused ühiskonnas, kus valitsevad pluralism, mittediskrimineerimine, sallivus, õiglus, solidaarsus ning naiste ja meeste võrdõiguslikkus.

Artikkel 3 sätestab

1. Liidu eesmärk on edendada rahu, oma väärtusi ja oma rahvaste hüvangut.
2. Liit moodustab oma kodanikele vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva sisepiirideta ala, kus isikute vaba liikumine on tagatud koos välispiirikontrolli, varjupaiga ja sisserändega ning kuritegevuse ennetamise ja selle vastu võitlemisega seotud asjakohaste meetmete võtmisega.
3. Liit rajab siseturu. Liit taotleb Euroopa säästvat arengut, mis põhineb tasakaalustatud majanduskasvul, hindade stabiilsusel ja kõrge konkurentsivõimega sotsiaalsel turumajandusel, mille eesmärk on saavutada täielik tööhõive ja sotsiaalne progress, samuti kõrgetasemelisel keskkonnakaitsel ja keskkonna kvaliteedi parandamisel. Liit edendab teaduse ja tehnoloogia arengut.

Liit võitleb sotsiaalse tõrjutuse ja diskrimineerimise vastu ning edendab sotsiaalset õiglust ja kaitset, naiste ja meeste võrdõiguslikkust, põlvkondade solidaarsust ja lapse õiguste kaitset.

Liit edendab majanduslikku, sotsiaalset ja territoriaalset ühtekuuluvust ja liikmesriikide vahelist solidaarsust.

Liit austab oma rikkalikku kultuurilist ja keelelist mitmekesisust ning tagab Euroopa kultuuripärandi kaitse ja arendamise.

4. Liit rajab majandus- ja rahaliidu, mille rahaühik on euro.
5. Suhetes maailmaga kaitseb ja edendab liit oma väärtusi ja huve ning aitab kaasa oma kodanike kaitsele. Ta toetab rahu, turvalisust, maailma säästvat arengut, rahvaste solidaarsust ja vastastikust austust, vaba ja ausat kaubandust, vaesuse kaotamist ning inimõiguste, eriti lapse õiguste kaitset, samuti rahvusvahelise õiguse ranget järgimist ja arendamist, sealhulgas ÜRO põhikirja põhimõtete austamist.
6. Liit taotleb oma eesmärgede asjakohaste vahenditega vastavalt pädevusele, mis talle aluslepingutega antakse.

Inimõiguste teema käsitlemisel on olulised Lissaboni lepingu järgnevad sätted:

Preambula II jaotis – Sätted demokraatia põhimõtete kohta

Teine osa – Mittediskrimineerimine ja liidu kodakondsus

Kolmas osa – Liidu sisepoliitika ja –meetmed

- IV jaotis – Isikute, teenuste ja kapitali vaba liikumine
- V jaotis – Vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajanev ala
- IX jaotis – Tööhõive
- X jaotis – Sotsiaalpoliitika
- XI jaotis – Euroopa Sotsiaalfond
- XII jaotis – Haridus, kutseõpe, noorsugu ja sport
- XIII jaotis – Kultuur
- XIV jaotis – Rahvatervis
- XV jaotis – Tarbijakaitse
- XVI jaotis – Üleeuroopalised võrgud
- XVII jaotis – Tööstus
- XVIII jaotis – Majanduslik, sotsiaalne ja territoriaalne ühtekuuluvus
- XIX jaotis – Teadusuuringud ja tehnoloogia arendamine ning kosmos
- XX jaotis – Keskkond
- XXI jaotis – Energeetika
- XXII jaotis – Turism
- XXIII jaotis – Kodanikukaitse
- XXIV jaotis – Halduskoostöö

Viies osa – Liidu välistegevus

- III jaotis – Koostöö kolmandate riikidega ja humanitaarabi
- V jaotis – Rahvusvahelised lepingud

Protokoll nr.8 Euroopa Liidu lepingu artikli 6 lõike 2 kohta, mis käsitleb liidu ühinemist Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga ütleb, et

KÕRGED LEPINGUOSALISED ON LEPPINUD KOKKU järgmistes sätetes, mis lisatakse Euroopa Liidu lepingule ja Euroopa Liidu toimimise lepingule:

Artikkel 1

Euroopa Liidu lepingu artikli 6 lõikes 2 sätestatud leping liidu ühinemise kohta Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga (edaspidi „Euroopa konventsioon”) näeb ette liidu ja liidu õiguse eripärade säilitamise, iseäranis:

- a) erikorra liidu võimalikuks osalemiseks Euroopa konventsiooni kontrolliorganites;
- b) mehhanismid, mis on vajalikud, et tagada mitteliikmesriikide või üksikisikute koostatud hagide õigesti adresseerimine liikmesriikidele ja/või liidule.

Artikkel 2

Artiklis 1 osutatud leping tagab, et ühinemine ei mõjuta liidu pädevust ega liidu institutsioonide volitusi. Nimetatud leping tagab, et ükski selle säte ei mõjuta liikmesriikide olukorda Euroopa konventsiooni suhtes, iseäranis Euroopa konventsiooni protokollide, meetmete, mis liikmesriigid on võtnud erandina Euroopa konventsioonist kooskõlas selle artikliga 15, ja liikmesriikide poolt kooskõlas konventsiooni artikliga 57 tehtud reservatsioonide suhtes.

Artikkel 3

Ükski artiklis 1 osutatud lepingu säte ei või mõjutada Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklit 344.

Teabeallikad:

Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, teine täiendatud väljaanne, 2008, Tallinn.

Karistusseadustik, kommenteeritud väljaanne, koostanud Jaan Sootak ja Priit Pikamäe, 2009, Tallinn.

ÜRO (<http://www.un.org/>)

Euroopa Nõukogu (<http://www.coe.int/>)

Euroopa Liit (<http://europa.eu/>)

Euroopa Liidu lepingu ja Euroopa Liidu toimimise lepingu konsolideeritud versioonid
http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_et.htm

Inimõiguste Õpetamise Assotsiatsioon

(http://www.hrea.org/index.php?base_id=1&language_id=1)

ÜRO Naiste Programm ja Võrgustik (<http://www.wunrn.com/>)

Lastekaitse Liit (www.lastekaitseliit.ee)

Inimõiguste Instituut (www.eihr.ee)

Riigi Teataja (www.riigiteataja.ee)